

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА
РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ
ЗАСОБОМ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР І ВПРАВ

Виконала:

Охріменко Марія

магістрант спеціальності

012 Дошкільна освіта

ОПП Дошкільна освіта

Допущено до захисту

"_ " __ р.

Науковий керівник:

Арушанян О.М.

Консультант: к. п. н., доцент

І.Д. Куліш

Завідувач кафедри

Дата захисту: «__» __ р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

Глухів – 2024р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ	
1.1 Мовлення як показник особистісного зростання дитини в дошкільному дитинстві.....	8
1.2 Особливості розвитку мовлення дітей раннього віку	19
1.3 Дидактичні ігри та вправи як засіб розвитку мовлення.....	26
Висновки до розділу I.....	35
РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУМОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ	
2.1 Методика дослідження. Аналіз результатів вивчення рівнів розвитку мовлення в дітей раннього віку.....	36
2.2 Система роботи з розвитку мовлення в дітей раннього віку.....	44
2.3 Методичні рекомендації до використання дидактичних ігор і вправ з розвитку мовлення в дітей раннього віку.....	47
Висновки до розділу II.....	53
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	60

ВСТУП

Актуальність: На сучасному етапі розвитку українського суспільства все більшого значення набуває проблема формування особистості з високим рівнем культури, зокрема мовленнєвої. Саме перші роки життя визначаються провідними психологами та педагогами, як період первісного фактичного становлення особистості, закладання основ її культури, розвитку елементарних форм мовленнєвої компетентності.

Особливу роль в розвитку дитячого мовлення відіграє ранній вік. Потреба у спілкуванні, освоєння предметних дій вимагають власного активного мовлення дитини. Розширюється запас слів, які розуміє дитина другого-третього років життя, виникають прості фрази, які розкривають доступні їй побутові ситуації, ігрові дії. Дитина раннього віку називає знайомих людей, тварин, рослини, предмети найближчого та прилеглого до її дому довкілля. Формується розуміння нею ситуацій, які передаються за допомогою прислівників та прийменників, розуміння слів, що означають якості предметів, їх розмір, колір та дії з ними. Саме в ранньому віці закладаються передумови, які сприяють освоєнню граматичного оформлення висловлювань.

Важливе місце в системі засобів розвитку мовлення дошкільників посідає гра. Її вплив на виховний процес дітей було розкрито в роботах педагогів-класиків (А.Я. Каменський, С.Ф. Русова, В.О. Сухомлинський, К.Д. Ушинський та ін.), психологів (Ю.А. Аркін, М.Я. Басов, П.П. Блонський, Л.С. Виготський, Н.Д. Виноградов, Д.Б. Ельконін, С.Л. Рубінштейн, Д.Н. Узнадзе та ін..) сучасних педагогів (Л.В. Артемова, А.К. Бондаренко, Г.І. Григоренко, Р.І. Жуковська, В.Г. Захерченко, Т.О. Маркова, Д.В. Менджеричка, О.І. Сорокіна, О.П. Усова, Г.С. Швайко, К.І. Щербакова та ін.).

Аспекти ж ігрового потенціалу у процесі формування мовленнєвих навичок дошкільників залишаються поза увагою науковців. Психологи розглядають гру, як діяльність, що відображає дійсність шляхом активного її перетворення (Ю.А. Аркін, Л.С. Виготський, Н.Д. Виноградов, О.М. Леонт'єв,

О.Р. Лурія, Д.Б. Ельконін, С.Л. Рубінштейн та ін.). У ході гри діти мають можливість діяти, конкретні дії зумовлюють мовленнєву активність дошкільника і водночас спрямовують розвиток гри. Це перехідна, проміжна ланка між повною залежністю мовлення від речей і предметних дій та свободою слова.

Психолінгвістичний компонент проблеми мовленнєво-ігрової діяльності розкривається у працях Є.М.Верещагіна, І.О.Зимньої, О.О.Леонтьєва, О.Р.Лурії, І.О.Синиці, О.М.Соколова та ін. Він ґрунтується на уявленнях про структуру мовленнєвої діяльності та різноманітні психофізіологічні механізми породження мовлення, що забезпечують реалізацію мовленнєвого акту на знайомому матеріалі з використанням комунікативно спрямованих одиниць висловлювання.

У межах лінгвістичного підходу вчені визначають процес використання у мовленнєвому спілкуванні ігрових ситуацій як стилістично нейтральних, що набувають образного потенціалу шляхом актуалізації їх значень, семантичного зрушення, внесення до них емоційно-естетичних нашарувань, що досягаються здебільшого на лексико-семантичному рівні (Е.О.Барінова, Б.М.Головін, І.І. Ковалик, І.С. Збарський та ін.).

Лінгводидактичний аспект означеної проблеми знайшов своє практичне втілення у низці дисертаційних досліджень останніх років (О.П. Аматьєва, Л.І. Березовська, В.Г. Захарченко, К.Л. Крутій, Б.Ф. Контаутене, С.В. Ласунова, Н.І. Луцан, Н.В. Савінова, С.К. Хаджирадєва та ін.). Доведено, що здатність дитини використовувати в ігрових ситуаціях мовленнєві висловлювання позитивно впливає на емоційно чуттєву сферу їхньої життєдіяльності і водночас максимально активізує мовлення дітей.

Завдяки розвитку спілкування і пізнання у процесі навчання і виховання, їх взаємодії і злиття у різноманітних формах виникає на їх основі така "синтетична" форма діяльності, як ігрова (Б.Г. Ананьєв). В ігровій діяльності відбувається пошук предметів-замінників і символічне зображення предметних дій, що передають характер відносин між людьми, форми і типи

їхнього спілкування. Ігрова діяльність тренує знакову функцію: заміщення знаками і знакові дії. Ігрова діяльність виступає засобом пізнання культури свого народу, його традицій, обрядів, звичаїв. Відтак, у дитячих іграх яскраво відображується взаємозв'язок національної культури народу і його мови, взаємозв'язок пізнання, спілкування і діяльності дитини, що і становить сутність мовленнєво-ігрової діяльності.

Мовленнєво-ігрова діяльність – це діяльність, що вимагає використання набутих раніше знань, мовленнєвих умінь і навичок у нових зв'язках і обставинах. У цій діяльності діти, на основі набутих уявлень про предмети, уточнюють і поглиблюють свої знання. Основою для мовленнєво-ігрової діяльності є сформовані уявлення про побудову ігрового сюжету, різноманітні ігрові дії з предметами, засвоєні мовленнєві вміння і навички. Як форма навчання дітей, мовленнєво-ігрова діяльність виконує пізнавальну і розважальну функції. Однією з найважливіших функцій ігрової діяльності є функція мовленнєвого спрямування.

Мовленнєво-ігрові дії гравців спрямовані на інших учасників гри. У процесі гри дитина користується як діалогічним, так і монологічним мовленням. Саме в ігровій діяльності яскраво виявляється образність і виразність дитячого мовлення, в якому поєднуються мовні і немовні засоби виразності. Мовленнєво-ігрові дії виступають і засобом творчого мовленнєвого самовираження (Л.І. Березовська) як самостійний вид діяльності, мовленнєво-ігрова діяльність це процес, що ґрунтується на інтересі дитини до гри, її правил і дій. У кінцевому результаті мовленнєво-ігрова діяльність спрямована на розвиток і вдосконалення мовлення дітей.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати систему роботи з розвитку мовлення у дітей раннього віку засобом дидактичних ігор і вправ.

Об'єкт дослідження: процес розвитку мовлення в дітей раннього віку.

Предмет дослідження: система роботи з розвитку мовлення в дітей раннього віку засобом дидактичних ігор і вправ.

Гіпотеза: процес розвитку мовлення у дітей раннього віку буде більш ефективним з використання дидактичних ігор і вправ з урахуванням таких умов:

- створення розвивального мовленнєво-ігрового середовища в групі дітей;
- систематичного використання дидактичних ігор і вправ в різних формах роботи з дітьми;
- забезпечення єдності родинного та суспільного виховання в розвитку мовлення дітей раннього віку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати психолого-педагогічну та методичну літературу з проблеми розвитку мовлення дітей раннього віку засобом дидактичних ігор і вправ.
2. Виявити критерії, показники та схарактеризувати рівні розвитку мовлення у дітей раннього віку.
3. Розробити систему роботи з розвитку мовлення дітей раннього віку засобом дидактичних ігор і вправ та перевірити її ефективність.
4. Розробити методичні рекомендації вихователям щодо розвитку мовлення в дітей раннього віку засобом дидактичних ігор і вправ.

Наукова новизна робота магістерського дослідження полягає в розробці та експериментальній апробації системи знань в розвитку мовлення дітей раннього віку в процесі застосування дидактичних ігор і вправ.

Практичне значення дослідження полягає у виявленні й обґрунтуванні педагогічних умов розвитку мовлення дітей; виявленню форм і методів розвитку мовлення в процесі дидактичних ігор та вправ; в можливості впровадження в практику роботи закладу дошкільної освіти педагогічно обґрунтованої та експериментально перевіреної системи роботи з розвитку мовлення засобами дидактичних ігор; а також практичні рекомендації з розвитку мовлення дітей раннього віку для вихователів та батьків.

Теоретичне значення наукового дослідження полягає в уточненні особливостей розвитку мовлення дітей раннього віку в процесі дидактичних ігор і вправ.

Структура роботи. Магістерська робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку літератури, рекомендацій та додатків

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

1.1 Мовлення як показник особистісного зростання дитини в дошкільному дитинстві.

Мовленнєвий розвиток дитини — один з основних показників становлення особистості в дошкільному дитинстві. Ступінь розвитку мовленнєвих умінь відповідно до віку дитини тісно пов'язаний з рівнем її соціального і пізнавального розвитку, сформованістю потреб та інтересів, знань, умінь та навичок, а також психічних якостей, що є основою особистісної культури.

Актуальність своєчасного мовленнєвого розвитку в дошкільному дитинстві визначається завданнями, пов'язаними із створенням оптимальних умов для як найповнішого розкриття потенційних можливостей кожної дитини в специфічних дитячих видах діяльності.

М.І. Лісіна окреслила такі стадії розвитку потреби дитини в спілкуванні: потреба в увазі та доброзичливості дорослого (перше півріччя життя), у співробітництві (ранній дошкільний вік), у зацікавленості дорослого запитам дитини (молодший та середній дошкільний вік), у взаєморозумінні та співпереживанні (старший дошкільний вік). Основні мотиви у спілкуванні дітей дошкільного віку — пізнавальні, ділові та особистісні.

Проблема формування комунікативних умінь розглядається з точки зору професійно-педагогічної підготовки (Н. В. Кузьміна, С. Л. Братченко, та ін). В їх дослідженнях розглядається роль і місце комунікативних умінь у структурі діяльності педагога, складається перелік комунікативних умінь, вимірюється рівень їх сформованості, даються рекомендації щодо їх збагачення і розвитку за допомогою комунікативних тренінгів.

У роботах Н.В. Ключової., Ю.В. Касаткіної. уміння і навички спілкування розглядаються в рамках такого поняття, як «комунікативні здібності».

Р.А. Урунтаєва визначає комунікативні здібності як «освоєний людиною спосіб встановлення взаємовідносин між людьми, що включає в себе бажання вступати в контакт з незнайомою людиною, вміння зрозуміти її стан і відповідно до цього будувати свою поведінку»

У своїх роботах Ф.Д. Зімбардо, Л.Н. Галигузова, Е.М. Гаспарова звертають особливу увагу на розвиток такого вміння, як використання дошкільням невербальних засобів спілкування: міміка, пантоміміка, жести. Потреба в спілкуванні з оточуючими є первинною необхідною умовою для формування комунікативних умінь і підрозділяється на дві сфери: потреба в спілкуванні з дорослими (виникає в перші 2 міс. життя) і потреба в спілкуванні з однолітками (виразно виявляється на 3-му році життя).

О.М. Леонтьєв у своїх роботах («Психологічне дослідження мови», «Мовна діяльність») розглядав мову, як приватне використання мови з точки зору специфічної діяльності людини. У роботах піднімаються питання спілкування як діяльності, соціального сенсу комунікації, коректності та правомірності використання такого терміну як «мовна-діяльність». За словами Леонтьєва О.М., з одного боку мова є продукт специфічної, адекватної йому діяльності; він - те, у чому ця діяльність опредмечується. З іншого боку він - об'єктивна основа мовленнєвої діяльності індивіда [2; 224].

Д. Н. Узнадзе в роботі «Внутрішня форма мови» також розглядав проблему розвитку мови. Зокрема, він аналізував проблеми пояснення мовних явищ. У роботі розглядається проблема мови і мови у світлі теорії установки, а також питання про засвоєння мовного матеріалу. Так, за словами Д. Н. Узнадзе: «Процес перетворення самого суб'єкта як цілого, свою реалізацію знаходить у розвитку та уточненні мовної установки суб'єкта [3; 437].

Таким же чином, як розвивається предметна дія, підкреслював Д. Б. Ельконін, відбувається і формування мови. Слово в ранньому віці виступає для дитини як знаряддя, яке, однак, він використовує набагато частіше, ніж будь-яке інше знаряддя. Саме тому, що слово в цьому віці виступає як знаряддя, відбувається надзвичайно інтенсивний розвиток мови. Дитина практично за

два-три роки опановує рідну мову, а в двомовному середовищі і дві. Подібно оволодіння будь-яким іншим знаряддям.

Велика роль зображення і іграшок у цьому процесі. Л. С. Виготський писав про те, що силою однієї речі необхідно викрасти ім'я в іншої. Це і відбувається в образотворчій діяльності і грі. До теперішнього часу відомі такі основні тенденції в розвитку мовлення дитини раннього віку [4, 57].

Пасивна мова у розвитку випереджає активну. Запас пасивної мови впливає на збагачення активного словника. Спочатку дитина розуміє слова-вказівки, потім вона починає розуміти слова-назви, пізніше настає розуміння інструкцій та доручень, нарешті, розуміння оповідань, тобто розуміння контекстної мови.

За словами Д. Б. Ельконіна, називання одним і тим же словом різних предметів і є та операція, яка створює можливість позначення. Звільнення слова від предмета в результаті його перенесення на інші предмети і зображення робить його носієм предметного змісту. Інтенсивний розвиток мови в ранньому віці свідчить про те, що мову, на думку Д. Б. Ельконіна, треба розглядати не як функцію, а як особливий предмет, яким вона оволодіває так само, як і іншими знаряддями (ложкою, олівцем і т.д.). Розвиток мови – це гілочка у розвитку самостійної предметної діяльності [5;67].

У дітей перших років життя мова надає важливий вплив на розвиток відчуттів і сприймань, сприяє формуванню мислення. Завдяки мові розвиваються уявлення про навколишній світ, удосконалюється пам'ять. У міру розвитку лексико-граматичної сторони мови, дитина опановує такими інтелектуальними операціями, як порівняння, аналіз і синтез. Становлення і розвиток мовної діяльності призводить до формування узагальнюючої функції мовлення.

Формування такої функції мови, як регулююча, тісно пов'язано з розвитком цілеспрямованої поведінки, з розвитком внутрішньої мови і можливості програмованої інтелектуальної діяльності Н.С. Жукова, Є. М. Мастюкова, Т.Р. Філічева.

Дослідження Г.Л. Розенгард-Пупко показали, що мова має надзвичайно важливе значення для розвитку сприймання. Без мови, наприклад, виділення фігури з фону було б ускладнено. У предметної діяльності відбувається розвиток сприйняття. Розвиток предметних дій неможливий без орієнтації на окремі ознаки предмета. Важливо виділення в предметі властивостей, які орієнтують предметні дії. Відбувається виділення просторових відносин між предметами, що також важливо для здійснення предметних дій.

Більшість авторів звертають увагу на зв'язок між мовною недостатністю і особливістю психічного розвитку дитини. Є.М. Мастюкова стверджує, що у дитини із загальним недорозвитком мовлення, поряд з патологією формування всіх її сторін, можуть відзначатися відхилення в його психічному розвитку, темп його психічного розвитку може сповільнитися, розвиток гностичних розумових процесів, емоційно-вольової сфери, характеру, а іноді й особистості в цілому може проходити аномально [7; 59].

Отже, мова відіграє величезну роль у психічному розвитку дитини. «Мова є засобом спілкування людей і формою людського мислення» - зазначає М.Ф. Фомічова [7, 50]

Проблема розвитку мови у дітей глибоко вивчена і широко представлена у вітчизняній педагогіці і психології (Л. С. Виготський, Н. С. Жукова, В. С. Мухіна та ін.)

У період дошкільного дитинства важливе значення для психічного розвитку набуває становлення мови. Досліджуючи етапи психічного розвитку дітей, Штерн вперше провів систематичне спостереження за формуванням мови. Виділивши декілька періодів у цьому процесі, він підкреслював, що найбільш важливий з них той, який пов'язаний з відкриттям дітьми значення слова, того, що кожен предмет має свою назву (таке відкриття дитина робить приблизно в півтора року). Цей період, про який вперше заговорив Штерн, став потім відправною точкою для дослідження мови практично у всіх вчених, що займалися цією проблемою. Виділивши п'ять основних етапів розвитку мовлення у дітей, Штерн детально описав їх, фактично розробивши перший,

нормативи розвитку мови у дітей до 5 років. Він також виділив основні тенденції, що визначають цей розвиток, головними з яких є перехід від пасивної до активної мови і від слова до речення [8;86]

Бюлер дає дещо інше трактування розвитку мови. Пов'язуючи промову з процесом творчості, що, на його думку є провідною лінією становлення психіки, він висунув евристичну теорію мови. Бюлер вважав, що мова не дається дитині в готовому вигляді, але придумується, винаходиться у процесі спілкування з дорослими. Таким чином, на відміну від інших психологів, Бюлер наполягав на тому, що процес формування мови - це ланцюг відкриттів

На думку Бюлера, на межі другого і третього року життя дитина, сама того не розуміючи, як би інтуїтивно "відкриває", що слова в реченні зв'язані між собою.

Ще один відомий закордонний психолог Дж. Брунер займався питанням когнітивних передумов розвитку граматики. Основна ідея його робіт полягала в тому, що мовленнєвий розвиток йде слідом за когнітивним. Мова у свою чергу кодує продукт когнітивних процесів. Брунер проводить конкретний аналіз тих процесів, які при цьому відбуваються. На думку Брунера, головним аспектом мови є дієвий інтенціональний початок. Відповідно, вивчення мови відбувається на основі попередньо засвоєних уявлень про структуру дій. Таке мовне уявлення в більшій мірі формується в результаті спільних дій дитини з дорослими, особливо в різних ігрових ситуаціях.

Брунером було проведено емпіричне дослідження зі спостереження за тими мовними актами та операціями, які зазвичай використовуються матерями при спілкуванні з їхніми дітьми. Метою такого спостереження було виявити розвиток форм спільної діяльності і простежити їх зв'язок з виникаючою у дітей мовою [3;35]

Говорячи про терміни мовного розвитку, Д. Фельдман наводить приклади виключно ранніх проявів мовної здібності. Згідно з його опису, особливо вражаючим виявився випадок з хлопчиком (його звали Адам), якого дослідник почав спостерігати у віці 3, 5 років. У цьому віці хлопчик умів

писати і читати. Він також вивчав математику, складав музику для гітари. За повідомленнями батьків, Адам заговорив у віці 3-х місяців і поруч із окремими кажуци став вживати пропозиції. У 6 місяців він вже успішно спілкувався з оточуючими, в 1 рік читав прості дитячі книжки [8; 62].

Становлення в дитини всіх психічних функцій та процесів, особистості в цілому неможливе поза міжособистісним контактом. При цьому мовленнєвий розвиток та його вдосконалення необхідно розглядати у зв'язку з становленням навичок комунікативно-мовленнєвої взаємодії. Як зазначають провідні фахівці (М.Лісіна, О.Смирнова, А.Г. Рuzська.), здатність до спілкування розуміється як комплексне уміння дитини дошкільного віку користуватися засобами взаємодії (невербальними, предметно-практичними, вербальними), що забезпечують успішність комунікації.

У дітей із позаситуативною формою спілкування на перший план виступають комунікативні завдання щодо здобуття інформації про предмети та явища навколишнього світу, способи дій, про регуляцію взаємодії з партнером. Ці завдання спілкування вимагають нових засобів. Зростає вербальність спілкування. Лексика перестає бути залежною від конкретної ситуації.

Зменшується кількість не адресованого мовлення. Урізноманітнюються невербальні засоби, які не замінюють, а доповнюють вербальну комунікацію. Збільшується кількість слів у реченні. Зростає кількість складних речень, урізноманітнюються їх конструкції. Збільшується кількість дієслів, що називають вольові, інтелектуальні та емоційні дії. Різними стають прикметники, які позначають естетичні, емоційні й етичні властивості діючих осіб. При цьому кількість прикметників, що називають атрибутивні властивості предметів, зменшується. З'являється багато особових займенників і прислівників.

Позаситуативні форми спілкування показують, що мовні засоби стають провідними в комунікації. Мовлення дає змогу дітям розширити межі конкретної ситуації і вийти за рамки миттєвих характеристик часу й місця

ситуації спілкування. Діти оволодівають понятійним наповненням слова і тому навчаються використовувати мовлення для передавання партнерові дедалі складнішу й абстрактнішу за змістом інформацію. Мовлення стає конкретнішим, не прикутим до конкретної наочної ситуації спілкування. Одночасно діти навчаються доволіно регулювати мовлення, свідомо застосовувати його для різних цілей спілкування. Внаслідок цього воно перетворюється в самостійний вид діяльності. Поряд із експресивною функцією (вираження ставлення), розвиваються й удосконалюються номінативна (позначення, назва) і регулятивна (регулювання, керування) функції мовлення. Розвиток функцій мовлення визначає її першочергове значення в розвитку й удосконаленні всіх видів діяльності, пов'язаних із комунікацією. Таким чином, становлення і збагачення мовлення істотно впливає на психічний розвиток дитини взагалі.

Здатність до спілкування повинна розглядатися передусім як відкрита змінювана система. Діагностика рівня комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дає змогу зробити зріз поточного стану. Будь-які зміни в мотивації, потребах, умовах учінні, спрямовані на зміни характеру взаємин між учасниками комунікації, а також на процес удосконалення її ознак, спричинюють зміни комунікативно-мовленнєвих досягнень.

Стаючи більш самостійними, діти дошкільного віку виходять за межі вузькосімейних зв'язків і починають спілкуватися з більше широким колом людей, особливо з ровесниками. Розширення кола знайомств вимагає від дитини повноцінного оволодіння засобами спілкування, основним із яких є мова. Високі вимоги до мовлення дитини встановлює й діяльність, яка постійно ускладнюється.

Розвиток мовлення йде в декількох напрямках: удосконалюється її практичне вживання в спілкуванні з іншими людьми, разом з тим мовлення стає основою перебудови психічних процесів, знаряддям мислення. За певних умов виховання, дитина починає не тільки користуватися мовленням, але й

усвідомлювати його будову, що має важливе значення для наступного оволодіння грамотою.

Протягом дошкільного періоду продовжує зростати словниковий запас дитини. У порівнянні з раннім дитинством словник дитини-дошкільника збільшується, як правило, у три рази. При цьому ріст словникового запасу безпосередньо залежить від умов життя й виховання; індивідуальні особливості тут найбільш помітні, ніж у будь-якій іншій галузі психічного розвитку.

Словник дитини-дошкільника швидко збільшується не тільки за рахунок іменників, але й за рахунок дієслів, займенників, прикметників, числівників і сполучних слів. Саме по собі збільшення словникового складу не мало б великого значення, якби дитина паралельно не опановувала вміння об'єднувати слова в речення за законами граматики. У період дошкільного дитинства засвоюється морфологічна система рідної мови, дитина практично освоює в основних рисах типи відмінювань і дієвідмін. У той же час діти опановують складні речення, сполучні частки, а також більшість розповсюджених суфіксів. У дошкільному віці діти починають надзвичайно легко утворювати слова, змінювати їхній зміст, додаючи різні суфікси.

Діти значну увагу звертають на звукову форму слів. Уже молодші дошкільники починають змінювати слова, з огляду на їхню вихідну форму. Залежно від того, як дитина вимовляє слово в називному відмінку, так буде змінювати це слово й в інших відмінках.

Орієнтування як на значеннєвий, так і на звуковий бік мови здійснюються в процесі його практичного застосування, і до певного моменту не можна говорити про усвідомленість мови, що припускає засвоєння співвідношення між звучанням слова і його значенням. Однак поступово розвивається мовленнєве чуття й відбувається пов'язана з ним розумова робота.

Достатня усвідомленість мовлення з'являється в дошкільників тільки в процесі спеціального навчання.

Фонематичний слух формується в дитини на основі безпосереднього мовного спілкування. Уже до кінця раннього дитинства діти добре диференціюють слова, що відрізняються один від одного хоча б тільки одним дзвінким або глухим, твердим або м'яким звуком. Таким чином, первинний фонематичний слух виявляється досить розвиненим дуже рано. Однак робити повний звуковий аналіз слова, розчленовувати слово на складові його звуки й установлювати порядок звуків у слові, дитина в ранньому дошкільному віці не вміє. Мовне спілкування не ставить перед ним такі завдання. Але дитина чотирьох-п'яти років може дати аналіз найпростіших слів, що містять, наприклад, три звуки (мак, сир, кіт, кит). Навчання дітей звуковому аналізу слова показало, що за певних умов навіть молодші дошкільники можуть виділяти перший і останній звуки в слові, а для дітей середнього дошкільного віку це завдання не представляє значних труднощів. При аналізі звукового складу слова дитина починає вимовляти його особливим чином з інтонаційним виділенням того звуку, який потім назве окремо. Наприклад, слово «морж» діти вимовляють «м-м-морж», якщо їм потрібно виділити перший звук, і «морж-ж-ж», якщо стоїть завдання виділити останній звук. Починаючи з п'яти-шестилітнього віку діти можуть робити повний звуковий аналіз слова, якщо вони оволодівають прийомом підкресленої вимови окремих звуків. Такий прийом дозволяє дітям вільно орієнтуватися у звуковому складі слова. Таким чином, дитина дошкільного віку може навчитися вимовляти слова з метою встановлення звукового складу, відмовляючись при цьому від сформованих у спілкуванні звичних форм вимови слів. Уміння робити звуковий аналіз слова сприяє успішному оволодінню читанням і письмом.

Усвідомлення словникового складу мови проходить значно складніше. На відміну від практичного оволодіння мовою, що у дошкільному дитинстві проходить досить успішно, усвідомлення самої мовної дійсності (як самостійно існуючої дійсності) й усвідомлення словникового складу мови значно відстає. Довгий час у процесі спілкування дитина орієнтується не на словниковий склад мови, а на предметну ситуацію, що і визначає для неї

розуміння слів. Але для оволодіння грамотою дитині необхідно навчитися усвідомлювати словниковий склад мови. Без спеціального навчання діти ставляться до речення як до єдиного значеннєвого цілого, єдиного словникового комплексу, що показує собою реальну ситуацію.

У тому випадку, якщо дитина починає читати, то й починає усвідомлювати словниковий склад мови. Однак при стихійному формуванні здатність до усвідомлення словникового складу мови складається надзвичайно повільно. Значно прискорює формування цієї здатності спеціальне навчання, завдяки якому до кінця дошкільного віку діти починають чітко об'єднувати слова в речення

Етапи розвитку мовлення дошкільника (Г.О. Лопатіна) [9]

1 рік - з'являються однослівні пропозиції

1 рік 3 місяці - запас слів до 30

1 рік 6 місяців - запас слів до 40-60, легко повторює часто чути слова

1.5 - 2 роки - перший період питань "що це?", "Куди?", "Де?"

2 роки - запас слів 200-300, дитина починає користуватися прикметниками, займенниками, прийменниками, з'являються пропозиції з трьох слів

2 роки 6 місяців - багатослівні пропозиції

2.5 - 3 роки - ще можуть бути труднощі з вимовою свистячих, шиплячих, сонорних звуків

3 роки - запас слів 800-1000; вживають граматичні форми: змінюють іменники за відмінками, числами, дієслово-за родами і часів, числах та особам.

Розвиток мовлення дитини 3-го року життя

На третьому році життя мовлення дитини починає набувати зв'язного характеру. Одиницею мовлення поступово стає не слово, а речення. Ускладнюється та урізноманітнюється структура мовлення, вона збагачується за формою, характером висловлювань, кількісним складом. Швидкими темпами зростає словниковий запас: на початок третього року дитина використовує понад 200 слів (їх кількість в окремих дітей може бути удвічі

більшою). Малюк поки що неточно використовує правила, створює спочатку свої власні правила мовлення і лише поступово освоює зразки мовлення дорослого з їх правилами граматики. Дитина задає свої перші запитання: "Що це?", "Де?"

Коли їй виповнюється два з половиною роки, запитання урізноманітнюються, ускладнюються, з'являються нові: "Чому?", "Як?". Зростає інтенсивність звернень малюка до рідних та близьких дорослих. Для мовлення дитини третього року життя характерна загальна пом'якшеність: багато звуків ще відсутні, малюк замінює їх більш легкими для вимовляння.

Так, шиплячі звуки (ш, ж, ч, щ) подекуди замінюються м'якими свистячими: "сапка" (шапка), "зюк" (жук), "цяйник" (чайник). Тверді свистячі легко замінюються м'якими ("сянчата"); приголосний р відсутній або замінюється звуками лі, й: "йиба" (риба), "двелі" (двері). У віці двох з половиною років усвідомлення малюком свого невміння правильно вимовити слово завдає великого болю, викликає плач. Дитина вказаного віку уважна до особливостей мовлення, тонкощів вимови слів, граматичної будови мовлення.

У сім'ї та ЗДО дорослі створюють сприятливе середовище для розвитку мовлення дитини третього року життя - її вправлення у правильній звуковимові, збагаченні активного та пасивного словника, граматичній будові речень, стимуляції комунікативної активності. Батьки та педагоги розвивають у малюка здатність до узагальнень, вправляють в умінні перераховувати знайомі предмети та природні об'єкти, які входять до складу "посуду", "одягу", "меблів", "транспорту", "тварин", "рослин" тощо. Дорослі усвідомлюють: вважається нормою, якщо в процесі розвитку мовлення дитина час від часу зазнає труднощів у його становленні. Важливо аналізувати та контролювати процес становлення мовлення малюка, щоб своєчасно встановити, наскільки він потребує допомоги і якої саме.

Рідні та близькі дитини мають бути впевнені у відсутності різного роду фізичних труднощів (втрата або погіршення в неї слуху, незарощенні верхньої губи або піднебіння тощо); мати уявлення про особливості її емоційних

реакцій на різноманітні життєві ситуації; знати, чи достатній у неї досвід мовленнєвого спілкування з ними та іншими людьми (дорослими та дітьми); чи не надміру одноманітним та негативно забарвленим є зміст їхніх звернень до дитини ("Не можна", "Тихіше", "Замовкни" тощо); чи не надто часто значущі для дитини дорослі вдаються до критики, докорів, висміювання її мовленнєвих недоліків; чи не зловживають вони грою у "дитяче мовлення", переходячи на сюсюкання з нею. Більшість хлопчиків охоче підтримують розмову з дорослим у ході ознайомлення з назвами, способами застосування інструментів, приладів, апаратури тощо (доцільність цього пояснюється високою технізацією сучасного життя, яка вимагає коментарів дорослого щодо правил безпечного користування домашньою технікою).

Пошукову й дослідницьку діяльність доцільно супроводжувати мовленням, активізуючи його плануючу функцію. Важливо час від часу, враховуючи дорослішання малюка, поповнювати його бібліотеку новими книжками, які стимулюють бажання переповісти епізоди знайомих казок, невеликі вірші, прокоментувати ілюстрації.

1.2 Особливості розвитку мовлення дітей раннього віку

Важливо розуміти особливе значення мовлення у загальному розвитку дітей раннього віку. Порівнюючи всі інші вікові етапи саме в цей час закладається основа для будь-яких знань, умінь, навичок. Під час навчання дітей звуко- та слововимови, велику увагу відіграє саме фонематичний слух. Дітям слід розуміти сенс слова і його значення, працювати з ним, як з одним цілим.

Невід'ємну роль для дітей цього віку також має гра. Саме під час гри підвищується ефективність сприймання дітьми навчального матеріалу.

Зважаючи на активний розвиток всіх складових звуко- та слововимови в дітей раннього віку (фонематичного слуху, фонетично правильної вимови звуків та слів),

Завдання і зміст роботи з виховання звукової культури мовлення дитини 2-3 років викладено у програмі «Українське дошкілля», які передбачають:

1. Розвиток мовленнєвого дихання та фонематичного сприймання звуків мови.
2. Вдосконалення моторики артикуляційного апарату дитини.
3. Розвиток інтонаційної виразності мовлення: силу голосу, темп.
4. Ознайомлення із звукобудовою слів, а також склади слова.
5. Розрізнення дітьми понять: «слово» і «звук», а також розрізняти тверді, м'які, приголосні та голосні звуки.

За Базовим компонентом дошкільної освіти (нова редакція) виховання звуко- та слововимови в дітей 2-3 років найбільш доцільно реалізувати у навчально-мовленнєвій і художньо-мовленнєвій діяльності. Згідно з зазначеним документом, звукова культура мовлення дитини раннього віку передбачає наступні напрями діяльності та зміст роботи з дітьми:

1. Орфоепічна правильність мовлення: вимова усіх звуків рідної мови згідно з орфоепічними нормами.
2. Фонематичний слух, що дає можливість диференціювати фонemi. Інтонаційні засоби виразності мовлення.
3. Звуковий аналіз мовлення. Усвідомлення звукового складу мовлення.

Згідно програми «Українське дошкілля» в дітей раннього віку має сформуватися наступні вміння зі звукової культури мовлення:

1. Оволодіння чіткою вимовою всіх звуків рідної мови і звукосполучень відповідно до орфоепічних норм.
2. Характеризуватися розвиненим фонематичним слухом, що сприяє вмінню дітей диференціювати фонemi.
3. Оволодіння мовними і немовними засобами виразності та прийомами звукового аналізу слів.
4. Здатність усвідомлювати звуковий склад рідної мови [60].

У програмі «Дитина» (розвиток дітей від 2 до 7 років), звукова культура

мовлення в дітей раннього віку передбачає такі обов'язкові результати:

1. Дитина правильно й чітко вимовляє всі звуки рідної мови.
2. Має добре розвинений фонематичний слух.
3. Диференціює близькі і схожі звуки у словах [16, с. 78].

Враховуючи анатомо-фізіологічні та психічні особливості дітей раннього віку, які впливають на виховання звукової культури мовлення в дітей (малорозвинена моторика мовленнєво-рухового апарату, неглибоке уривчасте дихання, недостатньо добре розвинене слухове сприймання, легка збудливість, слабка і нестійка увага, емоційність, швидка втомлюваність, яскраво виражене наслідування мовлення), можна визначити загальні особливості звуковимови. Для дітей цього віку притаманно, нечітке й невиразне мовлення, тихий голос, неправильне дихання, неправильна вимова звуків і слів при малій рухливості зубів і губ.

Для того, щоб визначити сутність та зміст поняття «звуко- та слововимова в дітей раннього віку», проаналізуємо його тлумачення в працях провідних науковців з дошкільної лінгводидактики.

А. Богуш звукову культуру мовлення розглядає як складову загальної культури мовлення людини. Вона наголошує, що розвиток в дітей звукової культури мовлення здійснюється саме з раннього віку [6, с. 20].

У дослідженнях Н. Гавриш та І. Дичківської звуко- та слововимова має відповідність із поняттям «фонетична компетенція дошкільника». Фонетична компетенція – це правильна вимова всіх звуків, сполучень звуків відповідно до норм орфоєпії, наголосів; добре розвинений фонематичний слух, що дає змогу класифікувати фонемі; оволодіти інтонаційними засобами виразності мовлення (темп, сила голосу, логічні наголоси тощо) [12, с. 12].

Виховання звукової культури мовлення є невід'ємною частиною мовленнєвої культури дітей та включає такі основні завдання: виховання фонематичного слуху слухової уваги; формування звуковимови, розвиток артикуляційного апарату, робота над мовним диханням, над дикцією, темпом, вміння користуватися голосом виховування інтонаційної виразності мови,

тобто вміння повно виражати думки, почуття, настрої та допомагають в цьому паузи, мелодики наголосу, темпу, ритму рідної мови.

До складових структури звуко- та слововимови в дітей відносять: фонематичний слух, мовленнєве дихання, дикцію, силу голосу, висоту, голосу і тд.

Фонематичний слух дає змогу дітям розуміти смисл слова і його значення, працювати з ним, як із комплексом звуків, тобто формальними одиницями. Проте відрізнити звуки у слові їм дається нелегко через первинність завдання, до того ж, діти не володіють необхідними для цього знаннями [12, с. 13].

Як зазначають дослідники (Т. Колодяжна, Л. Колунова), фонематичний слух передбачає чітке сприймання звукової будови слова і здатність диференціювати фонем. Передбачається, що розрізнення звуків мови як фонем, сприяє осмисленню граматики та значення слів. Під час засвоєння звукової культури мовлення дитина завдяки фонематичному слуху опановує зразок вимови звуку, забезпечує відповідне його відтворення [27, с. 92].

Узагальнюючи позиції різних авторів, які також наголошують і на тому, що показником звукової культури мовлення є фонематичний слух. Це поняття вчені трактують як здатність чути та виділяти окремі звуки серед інших. А також як здатність аналізувати звукову складову слова шляхом їх внутрішнього мовлення, та навички розрізняти і відтворювати звуки рідної мови.

Основою мовленнєвих навичок дитини є фонаційне дихання, що подає повітря до голосових зв'язок та мовленнєвого апарату. Як зазначає Л. Іщенко, правильність дихання забезпечує типове звукоутворення, розвиває сприятливі умови для підтримання відповідної гучності мовлення, пауз, інтонаційну виразність [23, с. 42].

У дітей раннього віку дихальні м'язи мало розвинені, відносно слабкі, легені малі за своїм об'ємом, тому дихання під час мовленнєве в дітей неглибоке, вдих не ритмічний, шумний, з різким підняттям плечей.

Спостерігається надмірний вдих перед кожним та навіть в середині слова, у них нечіткі закінчення слів та ін. Вихователь зобов'язаний виховати в дитини правильність мовленнєвого дихання відповідно до її вікових характеристик. Отож, видих в дітей раннього віку повинен відповідати часу, упродовж якого дитина з легкістю вимовляє фразу у два-три слова, в середній – два-чотири.

Інтервал має збігатися з лічбою вихователя про себе «один, два» або словам

«достатньо – ще раз», «відпочинь, ще раз», після чого дитині пропонують знову зробити вдих.

Психолінгвісти (Л. Калмикова, Г. Калмиков, І. Лапшина, Н. Харченко) вважають, що у створенні звуків неабияку функцію відіграє голос, як комплекс різних за висотою, силою, тембром звуків, які вимовляє людина. В формуванні мовлення голосу властиві такі риси – звучність, сила, висота, темп, тембр, інтонація [26, с. 12].

Сила голосу – це здатність вимовляти звуки голосно, середньо, тихо, пошепки. Силою голосу встановлюються такі засоби виразності: наголоси – словесний та фразовий, можливість виділення деяких моментів фрази сильнішим голосом, чітка артикуляція звуків. Основна умова звучності голосу – глибоке дихання і здорові голосові зв'язки.

Висота голосу тісно пов'язана з будовою голосових зв'язок, їхньої товщиною і довжиною, а також і від емоційності мовлення.

Тембр голосу – це якісне забарвлення яке не схоже на інших, буває (дзвінкий, глухий). Крім основного тону ми чуємо ще додаткові тони, що мають назву обертони, що залежать від будови гортані, ротового та носового резонаторів мовця.

Темп мовлення розуміють як швидкість вимови елементів мовлення: звуків, складів, слів [19, с. 319]. Темп мовлення має властивість змінюватися в залежності від емоційного настрою.

Ритм мовлення є рівномірним чергуванням складів, які є циклічні у певний проміжок часу. Нестійкість свідчить заїкання дитини.

Виховання звукової культури мовлення залежить також від інтонаційної виразності. Інтонація – це сукупність фонетичних засобів (складових): наголосу, мелодики, пауз, темпу. Якість виховання в дітей раннього віку звуко- та слововимови значною мірою залежить від роботи над дикцією. Як зазначала А. Богуш, дикція – це роздільна вимова звуків, міра виразності вимови звуків та їх сполучень, складів, слів за різних умов. Дикція забезпечує чіткість вимови, підтримує доступність та правильність сприймання мовлення слухачами, тому має бути середньоголосною, досить енергійною, не млявою. Отже, дикцію потрібно розвивати в дітей, а особливо в ранньому віці, бо від її сформованості залежить розуміння мовлення [6, с. 48].

Орфоепічна правильність мовлення – це комплекс правил типової зразкової вимови, де враховано чіскість відповідно вимогам рідної мови, що забезпечує дотримання стабільності її звукового оформлення.

На думку Т. Пироженко [47], Л. Порядиченко [52], оволодіння дітьми раннього віку нормами орфоепічного мовлення відбувається на етапах формування потрібних мовленнєвих навичок: фізичних, артикуляційних, інтонаційних, інтелектуальних (здатність розуміти лексичні та граматичні категорії); навички оцінювання та запам'ятовування [47, с. 44].

До структури звуко- та слововимови в дітей раннього віку входять: емоційний, мотиваційний, практичний та когнітивний компоненти.

За когнітивним компонентом дитина повинна мати уявлення про органи мовлення, за допомогою яких відбувається процес творення звуків, які потім «перетворюються» у слова, речення тощо. Наприклад, у закладі дошкільної освіти поглиблюють уявлення дітей про язик (казки «Про Язичка» [9, с. 61]. Дитина повинна мати уявлення про рухи язика, за допомогою яких творяться звуки, про положення язика під час вимови тих чи інших звуків (наприклад, у процесі утворення звука губи видовжуються, а під час вимови звука і положення губ подібно до того, як людина усміхається тощо).

Когнітивна сфера передбачає уявлення дитини про особливості творення певних звуків, про те, як потрібно дихати, інтонувати, добирати силу

голосу, темп.

Емоційний компонент звуко- та слововимови дітей передбачає вміння дитини найбільш доцільно (відповідно до ситуації висловлювання) добирати інтонацію (задоволення, захоплення, впевненості, гордості, радості, суму або замилювання), а також здатність змінювати власні емоції залежно від ситуації висловлювання. Тобто звуко- та слововимова раннього дошкільника повинна містити відповідні засоби вираження, як показник доречного та культурного мовлення [9, с. 6].

Практична складова передбачає безпосереднє вміння дитини діяти самостійно у тих ситуаціях, коли потрібно виконувати завдання на впізнавання та розрізнення (диференціацію звуків). Така діяльність передбачає вміння дитини розрізняти, впізнавати звуки не лише у окремих словах, але у реченнях або текстах [32, с. 30]. Практична складова також включає інші показники звуко-та слововимови: темп, ритм, вміння добирати силу голосу, володіння мовним диханням, відповідною інтонацією тощо (окличною, питальною, спонукальною). Ця складова рівня сформованості ФК також передбачає здатність дитини самостійно виправляти свої мовленнєві помилки та їх аналізувати (за допомогою дорослого).

Отож у вище згаданих програмах виховання в дітей раннього віку досить повно висвітлено змістову сторону виховання звуко- та слововимови.

У цих програмах («Українське докільця», «Дитина»), наголошено на тому, що потрібно вдосконалювати не лише моторику артикуляційного апарату дитини, орфоепічну правильність її мовлення, фонематичний слух, силу та чіткість голосу, а й працювати над тим, щоб дитина мігла диференціювати звуки: шиплячі, свистячі, йотовані, а також формувати навички побудови речень із опорою на певні слова та наочність, вміти вимовляти всі слова рідної мови чітко, грамотно (згідно норм сучасної української мови) [60, с. 45].

Аналіз наукових підходів щодо сутності мовлення визначає її як інтегральне утворення, до складу якого входять фонематичний слух,

фонематична правильність мовлення, дикція, темп та тембр мовлення, сила голосу та ін.

Таким чином у структурі звуко- та слововимови в дітей раннього віку можна виділити їх уявлення про способи творення звуків, володіння відповідними інтонаційними засобами виразності, а також відповідними емоціями у процесі висловлювання, а також вияв вмінь та навичок у відповідних практичних діях. Саме тому, на наш погляд, у структурі звуко- та слововимови дітей раннього віку доцільно виокремлювати когнітивний, емоційний, мотиваційний та практичний компоненти.

1.3 Дидактичні ігри та вправи як засіб розвитку мовлення

Дія з предметами і гра - основні види діяльності дітей другого і третього року життя. Ігрова діяльність дитини зароджується і розвивається на тлі предметної діяльності, яка займає провідне становище в ранньому віці. Під загальним психічним розвитком дитини під впливом гри ми розуміємо "виникнення ряду психічних новоутворень: образного мислення, уяви, орієнтації в задачах діяльності" (А. Н. Леонтьєв).

У дослідженнях Р.І. Жуковської і Д.В. Менджеріцкой гра розглядається як засіб виховання, через певний зміст, тобто ті явища життя, які будуть зображуватися. За визначенням Р.І. Жуковської "гра - це самостійна діяльність дітей, заснована на наслідуванні. Зміст і форми цієї діяльності виникають з реальних джерел, що беруть свій початок в навколишній дійсності".

Головним завданням гри є уявна мета, зрозуміла і близька дитині по його особистому досвіду. Для досягнення обраної мети дитина на основі свого життєвого досвіду використовує в умовному плані той чи інший спосіб дії і засоби для його виконання.

Розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку, в тому числі - розвитку активного і пасивного словника, сприяють проведені вихователями дидактичні ігри та вправи.

Дидактична гра широко використовується педагогами як засіб виховання і навчання дошкільнят. Вона сприяє, розширенню уявлень, закріпленню і застосуванню знань, отриманих на заняттях, а також у безпосередньому досвіді дітей.

Н.Я. Михайленко та Н.А. Короткова характеризують дидактичну гру як діяльність, організовану в процесі навчання з метою розвитку пізнавального інтересу за рахунок емоційної забарвленості ігрових дій, які засновані на імітаційному або символічному моделюванні досліджуваних явищ, процесів [15, с.32]. У результаті проведення такої гри формуються конкретні знання, а так само відповідні вміння та навички їх творчого використання у її учасників.

Дидактичні ігри - це ігри навчального характеру, за допомогою яких розвивається мова, пам'ять, увага, логічне мислення, зорова пам'ять дітей. За допомогою дидактичних ігор можна збагачувати словниковий запас дітей, також ці ігри використовуються для закріплення словника (іменники, прикметники, дієслова, назви кольору, просторові поняття, прийменники і т.д.) [10, с.17].

У цілому в дошкільній педагогіці всі дидактичні ігри, спрямовані на розвиток мови дітей, можна умовно розділити на три основні види: ігри з предметами, настільно-друковані ігри та словесні.

Кожна проведена вихователем дидактична гра має свій програмний зміст, куди входять ті слова, які повинні засвоїти молодші дошкільнята.

Наприклад, в іграх з предметами використовуються реальні предмети та іграшки. Значення цих дидактичних ігор в тому, що з їх допомогою молодші дошкільнята не тільки знайомляться з властивостями даних предметів, іграшок та їх ознаками (кольором, якістю, формою, величиною ін.), але й вирішують завдання на порівняння, класифікацію і так далі. Словниковий запас розширюється і за рахунок нових знань дітей про види діяльності, в яких

використовуються різні предмети. В іграх з іграшками діти дізнаються назви частин тіла ляльок і тварин, одягу, меблів, посуду та ін.

Дидактичні ігри з природним матеріалом (різноманітні квіти листя, насіння рослин, мушлі, камінчики) не тільки розширюють словниковий запас, але і закріплюють знання дітей про оточуюче у їхньому природному середовищі. Вихователь організовує такі ігри як в груповій кімнаті, так і під час прогулянки, коли діти безпосередньо стикаються з природою: квітами, деревами, кущами, листям, насінням. У таких іграх, формуються розумові процеси (аналіз, синтез, класифікація) і виховується любов до природи, дбайливе ставлення до неї [5, с.15].

Настільно-друковані дидактичні ігри ще одне цікаве для дітей навчальне заняття. Вони різноманітні за видами: доміно, лото, парні картинки та ін. Ігровими дидактичними завданнями даного виду дидактичних ігор також є розширення словникового запасу, розвиток вміння зв'язно розповісти про зміст картинок, про ті зміни, які відбулися з персонажами та ін.

Словесні дидактичні ігри засновані на словах і діях граючих дітей. Е.С. Слепович зазначає, що словесні ігри можуть бути ефективними для поповнення та активізації словникового запасу [5, с.21]. Ці ігри розвивають не тільки зв'язну мову, але і швидкість реакції, увагу, кмітливість. Важливою особливістю словесно-дидактичних ігор є можливість розвивати з їх допомогою мову дошкільника і різні розумові процеси. Ці ігри розвивають в дошкільників сприйняття і мовлення, вміння аналізувати і описувати. Вони вчать дітей узагальнювати явища, класифікувати предмети, відносити їх до тієї чи іншої категорії. Хороші результати дають завдання на придумування і відгадування загадок.

Дидактична гра в класичному вигляді зазвичай спрямована на формування певного вміння чи навички. Проте завдяки творчому підходу до виготовлення та використання вона стає більш гнучкою і універсальною. Такі ігри значно збагачують предметно-ігрове розвивальне середовище групи. Саме тому педагоги-«дошкільники» розробляють, створюють та

вдосконалюють дидактичні ігри. А діти, захопившись грою, навіть не помічають, що засвоюють нові знання, розширюють попередні та непомітно для самих себе переносять здобуті знання, уміння та навички в повсякденне життя.

Дидактичні ігри з метою розвитку українського мовлення входять до складу кожного мовленнєвого заняття для розвитку та формування звуковимовних навичок, а також використовуються для зміцнення набутих знань у повсякденному житті. Дидактичні ігри з розвитку звукової культури мовлення поділяються на кілька груп. Насамперед це ігри на ознайомлення дітей з новою лексикою та закріплення вивчених слів. Ці ігри використовуються на кожному занятті відповідно до його теми: «Що в торбинці?», «Посилка», «Скажи українською мовою», «Скажи навпаки», «Виставка іграшок», «Бабусина скриня», «Подорож до бабусі», «На гостинах у дідуся», «Наша родина», «Кому що?», «Мисник», «Що для чого?», «Осінь багату будем питати», «Бабусин двір», «Овочевий та фруктовий базар», «Хто більше назве слів?», «Мандрівки», серія дидактичних ігор із лялькою.

Наступний вид - це дидактичні ігри на закріплення звуковимови, розвиток фонематичного слуху та інтонаційної виразності українського мовлення. До них належать ігри «Хто покликав?», «Який звук загубився?», «Закінчи слово», «Впізнай слово», «Хто як кричить?», «Телефон», «Скажи, як я», «Зозуля» і т. ін. Наприклад, дидактична гра «Добери картинку». Мета: закріпити правильну вимову звуків [ч], [р], [ш] у словах української мови та вміння розрізняти ці звуки на слух. Матеріал: Зайчик, Шустрик, Чебурашка, Буратіно, предметні картинки, предмети.

Дидактичні ігри на формування граматичної правильності українського мовлення: «Що змінилося?», «Він, вона, воно, вони», «Заміни іншим словом», «Один і багато», «Три ведмеді». «Скількох не стало?», «Хто що робить?», «Знайди потрібну картинку». Наприклад, дидактична гра «Куди покласти?» Мета: вправляти дітей у словотворенні з допомогою суфіксів -ц-, -ч-, -к:

Матеріал: предметні картинки чи предмети. Словник: сільничка, хлібниця, цукорниця, салатниця, цукерниця.

Дидактичні ігри з розвитку зв'язного мовлення (діалогічного та монологічного). З метою розвитку та зміцнення навичок діалогічного мовлення використовують ігри «у крамницю» («Крамниця іграшок», «Продуктова крамниця», «Хлібна крамниця», «Зоокрамниця», «Крамниця одягу», «Крамниця взуття», «Молочна крамниця», «У книгарні»), з телефоном («Розмова по телефону», «Привітай», «Запрошення», «Телефонуємо»), ігри з героями казок, за сюжетами літературних творів («Три ведмеді», «Червона Шапочка та вовк», «Двоє мишенят», т. ін.).

Отже, дидактичні ігри є ефективним методом розвитку мовлення дітей раннього віку.

Дидактичні ігри закріплюють і активізують словниковий запас дитини, сприяють формуванню її мовленнєвих умінь і навичок (побудувати речення, описати, пригадати вірш, відгадати загадку та ін.). Завдання вихователя - допомогти, за потреби створити умови для гри, навчити та пояснити дітям правила незнайомої гри, сприяти встановленню мовленнєвих контактів з однолітками [13, ст. 186].

Спільно з дітьми різновікових груп можна проводити деякі дидактичні ігри з розвитку мовлення та ознайомлення з довкіллям, розгляд картин, спостереження у природі, інсценівки, драматизації, повторення знайомих віршів, перегляд діафільмів, вистав лялькового театру. Не можна спільно проводити складні заняття, які вимагають від дітей зосередженої уваги: читання і переказ оповідань, казок, вивчення напам'ять віршів, бесіди, розповіді дітей, словесні дидактичні ігри, навчання елементів грамоти, написання листів [13, ст. 220].

Особливо ефективною поміж інших засобів виховання звуко- та слововимови в дітей раннього віку неможливо не зазначити ігрову діяльність, а також навчання з використанням дидактичних ігор і вправ. Функції дидактичних ігор і вправ зазначено в дослідженнях А. Богущ, Н. Луцан, М

Федорової та ін.

Як відомо, ігрова діяльність супроводжує дитину протягом всього дитинства та є найбільш звичною і ефективною для сприймання. Видатні психологи зазначають, що саме у грі активізуються пізнавальні процеси в дітей, а саме такі як: мислення пам'ять, увага, уява. Гра – засіб повноцінного виховання, навчання та розумового розвитку дітей [13, с. 30].

В дослідженнях Л. Артемової розкрито положення, що розвиток та формування мовлення в дитини позитивно відбувається завдяки грі [1, с.6]. О. Кононко переконує, що дидактична гра – це засіб формування знань, умінь, уявлень дітей про певні предмети, явища. Це одна із форм здійснення пізнавальної діяльності дітей у рамках навчально-виховного процесу [30, с. 11].

Дидактичні ігри і вправи виконують такі функції:

- 1) закріплення знань, умінь, навичок з певної теми;
- 2) формування знань умінь, навичок в дітей;
- 3) діагностика наявних в дітей знань, навичок з відповідної теми.

У процесі навчання з дітьми раннього віку зазвичай використовують такі види дидактичних ігор:

- із матеріалами;
- з картинками;
- з іграшками та ін. [30,с.11].

У контексті виховання звуко- та слововимови в дітей раннього віку вихователь організовує діяльність із залученням в роботу дидактичних ігор і вправ, яка позитивно впливає на сприймання та розвиток слуху, вдосконалення фонематичного слуху, тренування артикуляційного апарату, вироблення правильної дикції.

За допомогою дидактичних ігор і вправ діти краще засвоюють свої вміння слухати мовлення оточуючих, добирати слова, схожі за звучанням (книжка-мишка, кішка-ніжка і т. д.), виокремлювати з запропонованого ряду лише ті слова, які мають певний звук, упізнають звук, який вже знайомий дітям

у назвах іграшок, предметів, навчаються робити добір іграшок і предметів де зустрічаються знайомі звуки.

Н. Луцан зазначає, що головною метою ігрової діяльності у контексті з проблемою полягає у тому, що вихователь вчить дітей розумінню, що слова можуть складатися із звуків, що звук може складати різні за змістом та звучанням слова. Такі ігри проводяться, зазвичай, на заняттях у ЗДО [39, с.83].

Ігри із розвитку звукової культури мовлення дітей раннього віку, варто класифікувати на словесні та мовні.

Важливе значення для розвитку мови дітей раннього віку мають словесні дидактичні ігри. Т. Наумчук наголошує, що ці ігри є засобом збагачування та активізації словника дітей, для формування їх правильної звуковимови, розвитку зв'язного мовлення, умінь правильно формулювати та вміло висловлювати свої думки. Ці ігри вчать дитину самостійності, ініціативності, дисциплінованості через використання різноманітних розумових завдань, через опис предметів, відгадування за описом, за пошуком спільних ознак, знаходження відмінностей, завдяки групуванню предметів та за різними властивостями, сприяють умінням самостійно вигадувати кінцівку розповіді [45, с. 92].

Як зазначає Н. Гавриш, за допомогою мовних ігор розвивається фонематичний слух дитини, формується її правильна вимова, розвиваються вміння плавного мовлення, тренується та активно розвиваються мовне дихання та органи мовлення. За допомогою ігрової діяльності поняття дітей закріплюються і уточнюються. Така робота сприяє розвитку творчої уяви дитини, її мислення та мовлення та дає змогу легше та ефективніше сприймати новий матеріал, опанувати нові знання і навички [15, с.12].

У результаті аналізу основних положень ми визначили вплив дидактичних ігор і вправ на компоненти мовлення дітей раннього віку, а саме:

Когнітивний компонент- Розширює коло уявлень дитини про органи творення звуків, а також про звукоутворення. Розвиває , уяву, ініціативність, кмітливість, допитливість, спостережливість, самостійності.

Емоційний- Дитина володіє інтонаційними засобами у вираженні свого мовлення: інтонацією, темпом відповідною силою голосу; вміє змінювати емоції, залежно від змісту. Створює почуття свободи творчості, радості, захоплення, подиву, підтримує гарний, бадьорий настрій.

Практичний- Правильна артикуляція звуків, чітка дикція, правильна вимова звуків у слові та словосполученні. Вміння адекватно до ситуації спілкування змінювати силу голосу, темп мовлення, інтонацію. Дитина має навички виправлення свого мовлення у різних ситуаціях. А також розвиває самостійність, ініціативність, уміння експериментувати. Практична складова передбачає безпосереднє вміння дитини діяти самостійно у тих ситуаціях, коли потрібно виконувати завдання на впізнавання та розрізнення.

Мотиваційний- Дитина виявляє позитивне ставлення до діяльності, яка пов'язана із розпізнаванням та розрізненням звуків; активно залучається до різних форм мовленнєвої діяльності, виявляє високий рівень самостійності у процесі виконання завдань.

Отже, дидактичні ігри і вправи є ефективними засобами виховання звукової культури мовлення дітей раннього віку, збагачення їх словникового запасу та розвитку зв'язного мовлення, розумового розвитку, адже в процесі гри включаються різноманітні пізнавальні процеси: мислення, увага, уява. Ігрова діяльність та метод вправ активізують інтерес дітей та їх позитивну мотивацію до діяльності, спрямовану на виховання звуко- та слововимови в дітей у ЗДО. Саме завдяки цим засобам виховання звуко-та слововимови в дітей виховуються уміння уважно слухати, виконувати правила, виконувати завдання у команді.

Визначено авторське поняття «звуко- та слововимова в дітей раннього віку» як чисту та правильну вимову звуків, відповідну вимову слів та фраз за допомогою інтонацій, наголосу, паузи та темпу, із відповідністю літературним нормам, щодо правильного мовлення, дихання, чіткої дикції, як достатньо сформований фонематичний слух, навички контролювати силу голосу та інтонацію мовлення.

Одними з провідних завдання із розвитку звукової культури мовлення представлено у програмах: «Дитина», «Дитина у дошкільні роки», та ін, де зазначено напрямки процесу вдосконалення складових звукової культури мовлення: слуху, дикції, мовного дихання, темпу, голосу, володіння засобами виразності, вміння диференціювати дзвінки, глухі, шиплячі звуки.

Вікова специфіка виховання звуко- та слововимови в дітей 2-3 років від початку та до кінця періоду має такі характеристики: мовлення збагачується за рахунок іменників, прикметників, дієслів. Дитина із початку цього періоду вміє висловлювати елементарні роздуми про навколишню дійсність. Звуко- та слововимова в дітей ще не досить чітка і правильна та носить ситуативний характер.

Зважаючи на психічні та анатомо-фізіологічні особливості дітей раннього віку, що мають вплив на виховання звуко- та слововимову можливо розкрити загальні якості їх звуковимови. Це не конкретне й невиразне, швидке не розбірливе мовлення, тихий голос, неритмічне дихання, хибна вимова слів та звуків. Малорозвинена моторика мовленнєво-рухового апарату, уривчасте дихання, увага легко піддається чужому впливу, значна емоційність, швидка втомлюваність. Саме на цьому етапі в ранніх дошкільників вдосконалюються елементи звуко- та слововимови, а також темп, дикція, сила голосу і інтонаційна виразність. Діти опановують вимову звуків рідної мови, проте є характерна нестійкість вимови.

Для кращого вдосконалення та розвитку мовленнєвого апарату в дітей раннього віку, необхідно, створювати такі сприятливі умови, за яких дитина здатна чути і з задоволенням відтворювати звуки рідної мови, також слід враховувати побажання дитини, адже діти з наявністю негативних емоцій не виявляють ініціативи до звуко- та слововимови.

Наукові дослідження і практичний досвід із питань виховання звуко- та слововимови в дітей раннього віку свідчить, що завдяки ігровій діяльності та роботі над вправами, дитина засвоює еталони правильної звуковимови, вчиться чисто вимовляти звуки, у неї формується дикція, правильне дихання.

У такій діяльності діти раннього віку, навчаються помічати помилки однолітків. Роботу із використанням вище згаданих засобів слід планувати та проводити на заняттях з виховання звукової культури мовлення в дітей раннього віку.

Висновки до розділу I

Гра - це провідна діяльність дітей дошкільного віку. Одним із видів дитячих ігор є дидактична гра. Перша особливість дидактичних ігор полягає в тому, що вони своїм змістом здійснюють навчання, мають у собі навчальні завдання, розв'язання яких відбувається засобами активної, захоплюючої для дітей ігрової діяльності. Другою особливістю дидактичних ігор є насиченість навчання емоційно-пізнавальним змістом, що відповідає самій природі дитини. І, нарешті дидактична гра є стимулятором мовленнєвої активності, вона примушує говорити навіть мовчазних і соромливих дітей.

Дидактичні ігри з метою розвитку українського мовлення входять до складу кожного мовленнєвого заняття для розвитку та формування звуковимовних навичок, а також використовуються для зміцнення набутих знань у повсякденному житті

Добираючи дидактичні вправи, слід пам'ятати, що вони не є самоціллю, а використовуються у комплексі з іншими методами навчання для формування звуковимовних навичок та розвитку мовлення дітей.

РОЗДІЛ II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ

2.1 Методика дослідження. Аналіз результатів дослідження рівнів розвитку мовлення у дітей раннього віку.

Відповідно до гіпотези і завдань дослідження було проведено констатувальний етап експерименту, за допомогою якого вивчався рівень розвитку мовлення дітей раннього віку.

Освічена людина на питання про те, що таке дитинство, відповідає, що дитинство - це період посиленого розвитку, виховання і навчання.

Педагоги і психологи прийшли до висновку про необхідність вибору методів, форм навчання, найбільш наближених до природної дитячої діяльності, гри.

Гра є простим і близьким людині способом пізнання навколишньої дійсності, повинна бути найбільш природним і доступним шляхом до оволодіння тими чи іншими знаннями, вміннями, навичками. Існуюча ж необхідність у раціональній побудові, організації та застосуванні її в процесі навчання і виховання молодших дошкільнят вимагає більш ретельного і детального її вивчення.

Дитинство без гри і поза грою ненормально. Позбавлення дитини ігрової практики - це позбавлення її головного джерела розвитку: імпульсів творчості, ознак і прикмет соціальної практики, багатства і мікроклімату колективних відносин, активізації процесу пізнання світу. Для дітей гра - це продовження життя, де вигадка - межа правди.

Завдяки їй дитина вчиться мислити про реальні речі і реальних діяч.

Вчиться граючи! Ця ідея захоплювала багатьох педагогів і вихователів. Щоб маленькі діти оволоділи необхідними рухами, різноманітними вміннями й навичками, їх цьому треба вчити.

Для навчання через гру та створені дидактичні ігри. Головна їх особливість полягає в тому, що завдання дитині пропонується в ігровій формі. Діти граються, не підозрюючи, що освоюють якісь знання, оволодівають навичками дій з певними предметами, навчаються культурі спілкування один з одним. Будь-яка дидактична гра містить пізнавальну і виховну ігрові складові, ігрові дії, ігрові та організаційні відносини.

Цінність раннього навчального впливу давно помічена людьми; їм створені дитячі пісеньки, потішки, іграшки та ігри, які забавляють і вчать маленьку дитину. Наприклад, така випробувана століттями потешка, як «Ладушки, ладушки», змушує малюка прислухатися до того, що говорить дорослий, стежити за його діями, наслідувати їм (плескати в долоні, піднімати руки, опускати їх на голову).

Народна мудрість створила дидактичну гру, яка є для маленької дитини найбільш підходящою формою навчання.

Навчальний вплив необхідний, як у сім'ї, так і в дошкільних освітніх закладах, де він набуває особливо важливе значення.

Дидактичні ігри розглядаються в дошкільній педагогіці як метод навчання дітей сюжетно-рольовим іграм: взяти на себе певну роль, виконати правила гри, розгорнути її сюжет. Наприклад, у дидактичній грі

«Покладемо ляльку спати» вихователь вчить дітей молодшої групи послідовності дій у процесі роздягання ляльки - акуратно складати одяг на стоїть поруч стілець, дбайливо ставитися до ляльки, укладаючи її спати, співати колискову пісню. Згідно з правилами гри, діти повинні відібрати з лежачих на столі предметів тільки ті, які потрібні для сну. На прохання вихователя малюки по черзі беруть потрібні для сну предмети і кладуть їх у спальню, заздалегідь приготовлену для ляльки в ігровому куточку. Так з'являються ліжко, стільчик, постільні приналежності, нічна сорочка або піжама. Таких ігор у молодших групах проводиться декілька: «День народження ляльки Каті», «Одягнемо Катю на прогулянку», «Катя обідає»,

«Купання Каті». Ігри з лялькою є ефективним методом навчання дітей самостійним творчим сюжетно - рольовим іграм.

Таким чином, можна зробити висновок - формування дидактичної гри у дітей раннього віку відбувається поступово, при цьому враховуються правильна організація дітей з урахуванням їх вікових та індивідуальних особливостей.

В дошкільній педагогіці всі дидактичні ігри можна розділити на три основні види: ігри з предметами (іграшками, природним матеріалом), настільно-друковані та словесні ігри.

Гра, що використовується для навчання, повинна містити насамперед навчальну, дидактичну задачу. Граючи, діти вирішують це завдання в цікавій формі, яка досягається певними ігровими діями. На першому етапі роботи можна виділити слова: собака, кішка, очі, вуха, хвіст, великий, маленький; на другому: півник, курочка, курча, іди, йде, прийшов, приніс; на третьому: собака, кішка, козлик, будинок, йде, прийшов, мисочка; на четвертому: собака, кішка, козлик, м'яч, коляска, покатай, немає.

Експеримент проводився в ЗДО «Чебурашка» м.Суми в групі дітей раннього віку віку «Дзвіночки». В експерименті взяло участь 30 дітей I молодшої групи (19 хлопчиків, 11 дівчаток).

Експериментальна робота передбачала 3 етапи:

I етап – констатувальний: дослідження наявного рівня розвитку мовлення дітей раннього віку;

II етап – формувальний: розробка та впровадження системи роботи з розвитку мовлення дітей раннього віку засобом дидактичних ігор і вправ;

III етап – контрольний, який передбачав дослідження ефективності розробленої системи.

У процесі дослідження було визначено критерії та показники розвитку мовлення дітей раннього віку, сформульована якісна характеристика рівнів.

У більшості робіт А. Богуш, М. Кольцова, К. Крутій, присвячених мовленнєвому розвитку дітей раннього віку, домінують кількісні

характеристики фонетичної, лексичної, звукової та граматичної особливостей мовлення, Мовленнєвий розвиток було оцінено з огляду на особливості пасивного мовлення, тобто розуміння дитиною мовлення іншої людини та активного мовлення за критеріями: **мотиваційним** (бажання дитини вступати в мовленнєву взаємодію з іншими особами, ініціативність мовлення, інтерес до контакту з іншими), **когнітивним** (обізнаність, розуміння інструкцій, звернень і відповідність дій, допитливість, звернення до різноманітних джерел інформації), **операційним** (звуко- і слововимова, словниковий запас, граматичні вміння, використання невербальних засобів, жестового мовлення. До кожного із критеріїв нами було дібрано низку експериментальних методик, які пропонувалися дітям в індивідуальній бесіді і на групових заняттях.

Нами схарактеризовані рівні розвитку мовлення.

Достатній рівень:(7-10 б.) *Звуковимова:* правильно вимовляє всі звуки рідної мови, розрізняє голосні і приголосні, проводить звуковий аналіз, поділяє слова на склади. *Фонематичний слух:* дитина добре диференціює звуки мовлення, вирізняє їх у словах. *Словник:* усвідомлює словниковий склад, розуміє лексичне значення слів, вживає слова-синоніми, антоніми, слова у переносному значенні. *Граматична будова мовлення:* володіє граматичними формами мовлення, володіє навичками самокорекції. *Синтаксис:* користується різними типами речень за інтонацією, за будовою, за складністю. *Зв'язне мовлення:* дитина активно спілкується з дорослими та дітьми; використовує різні форми монологічного мовлення.

Середній рівень:(7-10 б.) *Звуковимова:* правильно вимовляє всі звуки рідної мови, невпевнено розрізняє голосні і приголосні, проводить звуковий аналіз з допомогою вихователя, не завжди вірно поділяє слова на склади. *Фонематичний слух:* дитина не завжди відчуває правильні звуки мовлення. *Словник:* усвідомлює словниковий склад, не розуміє лексичне значення багатьох слів, вживає слова-синоніми, антоніми, слова у переносному значенні дуже рідко. *Граматична будова мовлення:* володіє граматичними формами мовлення, навичками самокорекції розвинені недостатньо. *Синтаксис:*

користується різними типами речень за інтонацією, за будовою, за складністю, але більше використовує непоширені прості речення. *Зв'язне мовлення*: дитина включається і підтримує розмову з однолітками; будує діалог на запропоновану тему, користуючись простими фразами.

Низький рівень:(7-10 б.) *Звуковимова*: спостерігаються часті випадки неточної вимови звуків, дитина не вміє проводити звуковий аналіз слів. *Фонематичний слух*: дитина не вирізняє звуки у словах; не відчуває різниці між словами зі зміненим звуком *Словник*: має невеликий словниковий запас, розуміє лексичне значення слів частіше з допомогою дорослих; майже не вживає слова-синоніми, антоніми, слова у переносному значенні. *Граматична будова мовлення*: володіє граматичними формами мовлення, проте припускається помилок у закінченнях іменників, особових закінченнях дієслів, не володіє навичками самокорекції. *Синтаксис*: користується простими реченнями в основному з 3-5 слів. *Зв'язне мовлення*: дитина повільно включається у процес спілкування; у іграх пасивна; діалог будує тільки за допомогою запитань вихователя чи одноліток; припускається помилок у висловлюваннях (логічні, часові, наслідкові).

Констатувальний експеримент був розпочатий із визначення рівня володіння діалогічного мовлення дітей раннього віку. З цією метою було проведено індивідуальне опитування дітей за запитаннями. В експерименті взяло участь 30 дітей раннього віку (15 дітей контрольної групи та 15 дітей експериментальної групи).

Нами був використаний такий комплекс методів:

- спостереження за різними видами діяльності дітей та їх аналіз;
- індивідуальні бесіди з дітьми;
- блок практичних завдань;
- створення проблемних ситуацій;
- кількісна і якісна обробка результатів.

Проаналізувавши поняття «діалогічне мовлення» і виявили, що вона складається з наступних компонентів, які й стали критеріями:

1. Уміння вступати в діалог.
2. Уміння підтримувати і завершувати діалог.

Рівень сформованості даних критеріїв ми досліджували за такими показниками та критеріями:

Перший критерій:

- Володіння мовними зворотами для встановлення контакту;
- Легкість чи ускладненість контактування з однолітками і дорослими.

За другим критерієм:

- Уміння відповідати на запитання;
- Уміння ставити запитання в ході мовлення;
- Уміння слухати співрозмовника;
- Уміння своєчасно вступати в діалог;
- Уміння завершувати розмову.

За кожним критерієм нами були виявлені рівні сформованості діалогічних умінь у дітей. Наочно це представлено в таблиці 2.1.1.

Таблиця 2.1.1

Рівні сформованості діалогічних умінь у дітей раннього віку

Критерії	Високий	Середній	Низький
Уміння дитини спілкуватися з однолітками та дорослими, будувати діалог.	Дитина активна у спілкуванні, володіє мовними зворотами для встановлення контакту, легко входить в діалог з дітьми і дорослими.	Дитина активна у спілкуванні, входить в контакт з дітьми і дорослими, але відчуває труднощі у використанні мовних зворотів для встановлення контакту.	Дитина малоактивна в спілкуванні, не володіє мовними зворотами для встановлення контакту, зі складнощами входить в контакт з дітьми і дорослими.
Уміння підтримувати і завершувати	Дитина вміє відповідати на поставлені питання, вміє	Дитина вміє відповідати на питання, але ускладнюється	Дитина не завжди вірно відповідає на питання, тому

розмову з однолітками та дорослими	слухати співрозмовника, вміє ставити запитання під час розмови, своєчасно вступає в діалог і завершує його.	у формулюванні власних питань в ході розмови. Своєчасно вступає в діалог, але не завжди завершує його, не дослухує співрозмовника до кінця, перемикається на інші види діяльності.	що не дослухує співрозмовника. Самостійно в ході діалогу питань задає дуже мало. Не завжди завершає розмову, а може, перемикається на інші види діяльності
------------------------------------	---	--	--

Аналіз результатів дослідження

У результаті дослідження кожна дитина набрала певну кількість балів, що й визначило рівень розвитку мовлення. Додаток Б

Порівняльний аналіз результатів дослідження з розвитку мовлення дітей експериментальної та контрольної груп.

У ході експерименту було відзначено:

Високий рівень розвитку мови був виявлений у 3 дітей контрольної групи і 2 дітей експериментальної. Ці діти не відчували ніяких труднощів при виконанні завдання. Діти не відчували збентеження і виявляли явний інтерес до завдань. Рівень розуміння мови відповідає віковій нормі. Діти зосереджено вдивлялися в предмет, брали його в руки, іграшки викликали відповідну реакцію, діти посміхалися і намагалися локалізувати свої дії, легко вступали в контакт і розуміли звернену до них мову. Також спостерігалася відповідність віковій нормі за рівнем обсягу активного словника. Діти безпомилково називали всі картинки. Відомо, що в 3-4 роки звуковимову ще не сформовано в нормі, тому той результат, який продемонстрували діти обох груп, відповідав нормі. Діти стали більш товариськими з однолітками, мова дітей проста для сприйняття, у мові дітей

спостерігалася послідовність і зв'язок між змістом картинок. Іноді виникали труднощі в ході розповіді за опорними картинками. Як правило, вони виникали у дітей експериментальної групи, які ніколи не стикалися з подібними ситуаціями, і отже, не мали уявлення про те, яку дію на ній зображено. Діти використовували різні фрагменти мови: іменники, дієслова, прислівники, займенники.

Середній рівень розвитку мови був виявлений у 6 дітей контрольної групи і 5 дітей експериментальної групи. Дитина активна у спілкуванні, входить в контакт з дітьми і дорослими, але відчуває труднощі у використанні мовних зворотів для встановлення контакту.

Дитина вміє відповідати на питання, але ускладнюється у формулюванні власних питань в ході розмови. Своєчасно вступає в діалог, але не завжди завершує його, не дослуховує співрозмовника до кінця, перемикається на інші види діяльності

Низький рівень розвитку мови був виявлений у 6 дітей контрольної групи і 8 дітей експериментальної групи. Дитина не завжди вірно відповідає на питання, тому що не дослуховує співрозмовника. Самостійно в ході діалогу питань задає дуже мало. Не завжди завершує розмову, а може, перемикається на інші види діяльності.

Загальний рівень розвитку мовлення у дітей раннього віку на констатувальному етапі експерименту відображено на рис. 2.1.1

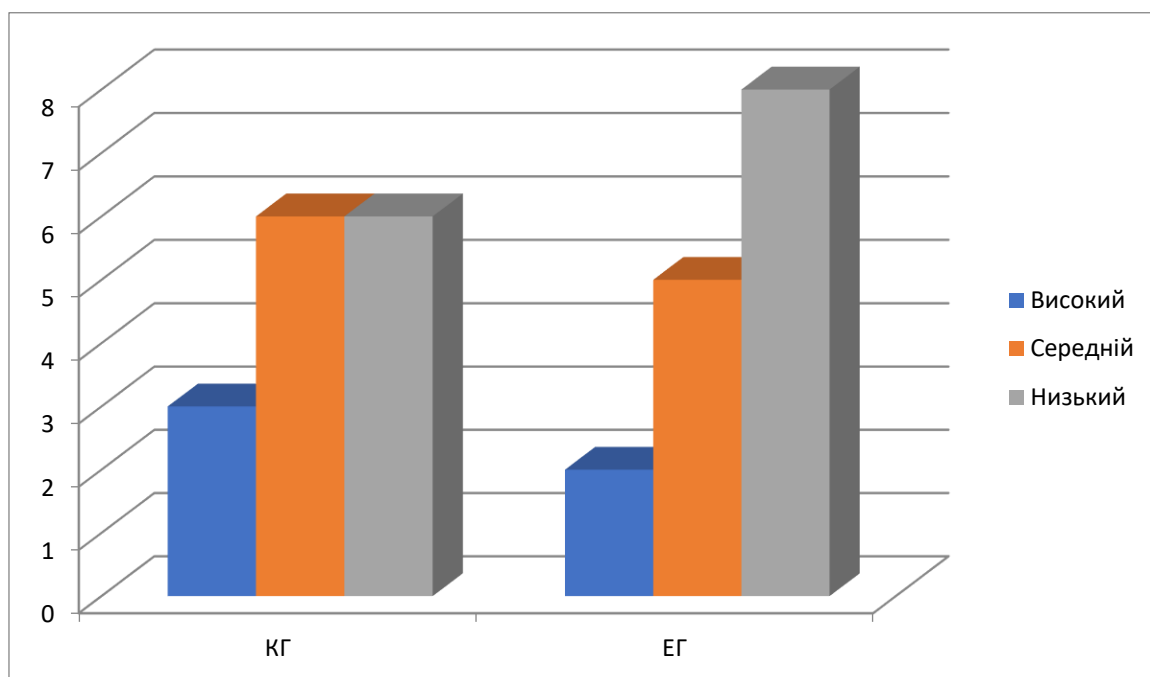

Рис. 1.1 Рівень розвитку діалогічних умінь у дітей КГ та ЕГ

Методика «Назви слово»

Запропонована далі методика визначає запас слів, які зберігаються в активній пам'яті дитини. Дорослий називає дитині слово з відповідної групи і просить його самостійно перерахувати інші слова, що відносяться до цієї ж групи.

Щоб назвати кожен з перерахованих нижче груп слів відводиться по 20 сек, а в цілому на виконання всього завдання – 160 сек.

- 1.Тварини.
- 2.Рослини.
- 3.Кольори предметів. Форми предметів.
- 4.Інші ознаки предметів, крім форми і кольору.
- 5.Дії людини.
- 6.Способи виконання людиною дій.
- 7.Якості виконуваних людиною дій.

Якщо дитина сама не може розпочати перерахування потрібних слів, то дорослий допомагає їй, називаючи перше слово з даної групи, і просить дитину продовжити рахунок.

Оцінка результатів:

10 балів - дитина назвала 40 і більше різних слів, що відносяться до всіх груп;

8 - 9 балів - дитина назвала від 35 до 39 різних слів, що відносяться до різних груп;

6 - 7 балів - дитина назвала від 30 до 34 різних слів, пов'язаних із різними групами;

4 - 5 балів - дитина назвала від 25 до 29 різних слів із різних груп;

2 - 3 бали - дитина назвала від 20 до 24 різних слів, пов'язаних із різними групами;

0 - 1 бал - дитина за весь час назвала не більше 19 слів.

Висновки про рівень розвитку:

10 - 8 балів - високий;

7 - 4 балів - середній;

3 - 1 бали - низький;

Методика «Розкажи за картинкою»

Ця методика для визначення активного словникового запасу дитини та рівня розвитку зв'язного мовлення. Їй показують серію картинок (див. дод. А). Далі дитині дають 2 хв. для того, щоб вона уважно розглянув ці картинки. Якщо дитина відволікається, або не може зрозуміти, що зображено на картинці, то педагог роз'яснює зміст намальованого. Після того, як розглядання картинки закінчено, дитині пропонують розповісти про те, що вона бачила на ній. Для розповіді по кожній картинці відводиться ще по 2 хв. Вихователь, що проводить дослідження за допомогою даної методики, фіксує результати в таблиці, де зазначає наявність і частоту вживання дитиною різних частин мови, граматичних форм і конструкцій.

Оцінка результатів:

10 балів - у мові дитини зустрічаються всі 10 включених до таблиці фрагментів мови;

8 - 9 балів - у мові дитини зустрічаються 8-9 з включених до таблиці

фрагментів мови;

6 - 7 балів - у мові дитини зустрічаються 6-7 з містяться в таблиці

фрагментів мови;

4 - 5 балів - у мові дитини є тільки 4 -5 з десяти включених до таблиці

фрагментів мови;

2 - 3 бали - у мові дитини зустрічаються 2-3 з включених до таблиці

фрагментів мови;

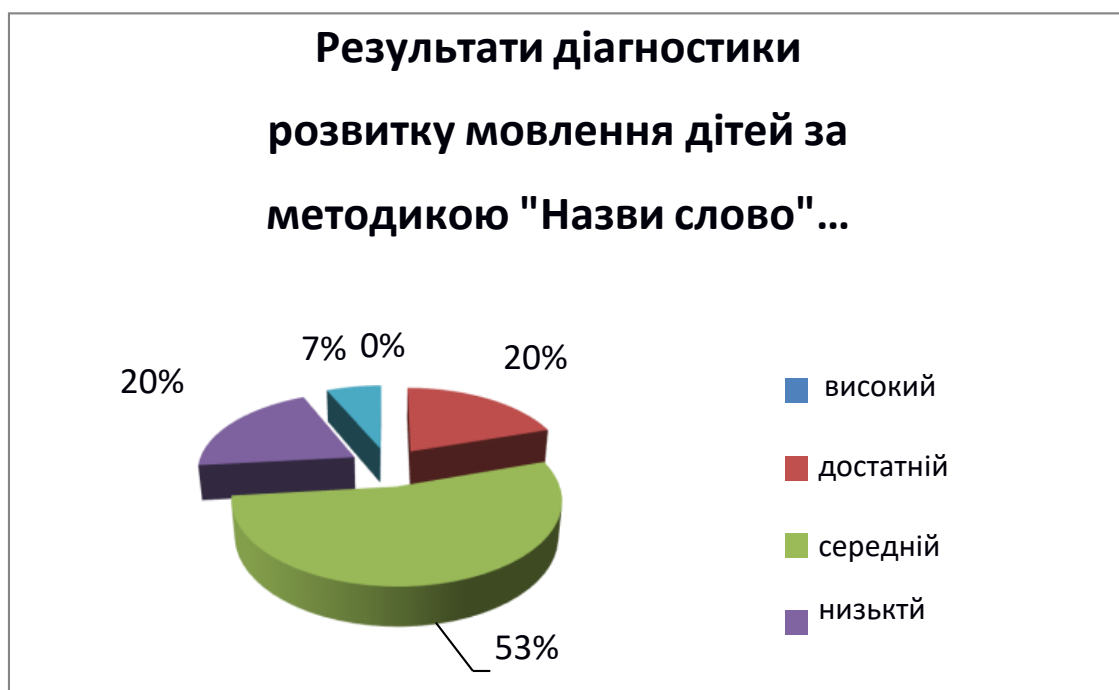
0 - 1 бал - у мові дитини є не більше одного фрагмента мови з тих, що включені в таблицю.

Висновки про рівень розвитку:

10 -8 балів - високий;

7- 4 балів - середній;

3- 1 бали – низький.

За результатами дослідження (див.дод.Б.1,2) виявлено, що запас слів, які зберігаються в активній пам'яті у дітей раннього віку, у діагностованої групи становить: високий рівень мають 3 дітей (20%); середній рівень мають 8 дітей (53%); низький рівень мають 3 дітей (20%) ; одна дитина має низький рівень

(7%).

Рис.2

За результатами дослідження виявлено, що рівень зв'язного мовлення у діагностованої групи становить: високий рівень мають 2 дітей (14%); середній рівень мають 10 дітей (66%); низький рівень мають 3 дітей (20%).

Рівень розвитку мовлення дітей раннього віку за всіма критеріями представлено в таблиці 2.2.2

Таблиця 2.1.2

Група	Рівні розвитку мовлення(%)			Критерії
	Високий	Середній	Низький	
ЕГ	15	68	17	Мотиваційний
	18	67	15	Когнітивний
	8	74	18	Операційний

	15	66	19	Середній рівень
КГ	17	65	18	Мотиваційний
	22	63	15	Когнітивний
	11	71	18	Операційний
	21	60	19	Середній рівень

Кількісний аналіз дозволив нам зробити висновок про те, що більшість дітей як експериментальної, так і контрольної групи мають середній рівень розвитку мовлення. Найважчими для дітей були завдання, які стосувалися виявлення рівня сформованості звукової сторони мови, диференціації звуків у певних мовленнєвих ситуаціях.

2.3 Система роботи з розвитку розвитку мовлення дітей раннього віку засобом дидактичних ігор і вправ.

Ігрова діяльність є найдоступнішою для дитини дошкільного віку, оскільки відповідає її психічним і фізичним можливостям. Вона сприяє розвитку інтересів і здібностей дітей, вихованню позитивних якостей, допомагає розширити, поглибити й уточнити уявлення про навколишній світ, про явища природи, ознайомитися з різними властивостями предметів. Гра викликає радісні переживання, бадьорий настрій, що є запорукою доброго здоров'я. У процесі гри діти активно і творчо засвоюють правила та норми поведінки людей, їхнє ставлення до праці, одне до одного. Колективні ігри зближують дітей, зміцнюють їхню дружбу. Гра сприяє сильним емоційним та естетичним переживанням, тому є одним із засобів естетичного розвитку.

Зміст ігрової діяльності в дошкільних закладах визначається вимогами Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі», яка спрямована на збалансований розвиток дитини, формування елементарних форм її життєвої компетентності, реалізацію власного природного потенціалу, індивідуалізацію особистісного становлення. Значущість гри визначено багато років тому, але більшість дорослих переконані, що гра не може стати

предметом серйозної розмови тому, що в ній не можливо навчити чомусь розумному.

На відміну від дорослих, діти намагаються відстоювати своє право на вільний час для улюбленої гри. Кожен з нас, пригадуючи свої дитячі роки, пам'ятає, як було добре грати з друзями у дворі в різні цікаві ігри. Звичайно, зараз інші часи, інший темп життя і усе це потребує від нас і наших дітей відповідності запитам сучасного суспільства. Протягом дитинства малюки повинні не лише набути знань, умінь та навичок, а й зберегти фізичне, психічне здоров'я, набути морального імунітету, щоб витримати шалений ритм сучасного життя.

Починаючи роботу з ранніми дошкільниками у контексті виховання звуко- та слововимови в дітей раннього віку, нами була вивчена методична література з цієї теми, зібрано чимало дидактичного матеріалу, було проаналізовано різні програми, які орієнтують вихователів закладів дошкільної освіти на виховання звуко-та слововимови в дітей раннього віку засобами дидактичних ігор і вправ.

Тому ми зупинилися саме на дидактичних іграх і вправах, як на найбільш природній та цікавій діяльності для дітей.

Оскільки наше дослідження виявило певні труднощі та проблеми в освоєнні дітьми звуко- та слововимови, нашим основним завданням було зробити цей процес більш простим, доступним, але цікавим та насиченим, що призведе до засвоєння основних правил правильної звуковимови та вміння диференціювати звуки, добираючи найбільш доцільні засоби інтонаційної виразності мовлення: темп, ритм, силу голосу, що також сформує конкретні практичні навички дітей у питанні виховання.

Мета формувального етапу експерименту полягала у розробці та впровадженні системи роботи «Звуки і слово народиться мова» з метою перевірки організаційно-педагогічних умов ефективності розвитку мовлення в дітей раннього віку засобами дидактичних ігор і вправ.

Тому на другому етапі нашого дослідження (формувальний етап

експерименту) нами була розроблена і реалізована система роботи з розвитку мовлення в дітей раннього віку з використанням дидактичних ігор і вправ.

Однак, спочатку доцільним було окреслити основні організаційно-педагогічні умови формування у дітей раннього віку звуко- та слововимови із використанням дидактичних ігор і вправ, реалізація яких забезпечує ефективність нашої авторської системи. У розроблений нами комплекс організаційно-педагогічних умов включені наступні: створення розвивального мовленнєво-ігрового середовища в групі дітей; систематичного використання дидактичних ігор і вправ в різних формах роботи з дітьми; забезпечення єдності родинного та суспільного виховання в розвитку мовлення дітей раннього віку.

Не менш важливим у реалізації нашої експериментальної системи є дотримання принципів розвитку мовлення в дітей раннього віку засобами дидактичних ігор і вправ.

Принципи – це вихідні теоретичні положення (правила, вимоги), керуючись якими, вихователь добирає засоби, методи і прийоми навчання, які на його погляд є найбільш ефективними[48, с. 235].

Принципи виховання звуко- та слововимови в дітей раннього віку відносяться до спеціальних принципів, оскільки стосуються конкретної галузі лінгводидактики. Серед них виділяємо такі:

1) рухливої мовленнєвої практики дітей в ході виховання звуко- та слововимови в дітей раннього віку. Адже чим більше дитина говорить і відповідає на запитання вихователя у діяльності із використанням засобів дидактичних ігор і вправ, тим ефективнішим буде цей процес;

2) комплексного підходу до виховання звуко- та слововимови дітей в раннього віку. Полягає в спільній роботі педагога над засвоєнням дитиною звуко- та слововимови та усіх складових цього процесу (когнітивної, емоційної, поведінкової, мотиваційної);

3) насичення мотивації мовленнєвої діяльності дітей. Будь-яке мовленнєве завдання чи вправа повинна мати своєрідну мотивацію, найкраще

– за допомогою гри, наприклад, з іграшками (розказати історію про свою улюблену гру з любимою іграшкою або скласти маленький сценарій з іграшками, щоб відтворити в ляльковому театрі тощо);

4) сенсорно-лінгвістичного розвитку дитини. Він передбачає виховання звуко-та слововимови дітей на основі чуттєвого досвіду (сенсорики) за допомогою різних аналізаторів (зорового, слухового, смакового, дотикового тощо) у процесі виховання звуко- та слововимови дітей раннього віку із використанням дидактичних ігор та вправ.

Отже, на основі зазначених умов, принципів виховання звуко- та слововимови в дітей раннього віку засобами дидактичних ігор і вправ, аналізу перспективного педагогічного досвіду організаційно-педагогічних умов крізь призму використання дидактичних ігор і вправ у питанні виховання звуко- та слововимови в дітей раннього віку та результатів первинної діагностики, ми розробили та реалізували авторську систему *«Звуки і слово-народиться мова»*.

На наш погляд, робота з дидактичними іграми та вправами для дитини цього віку- найбільш природна та цікава діяльність для дітей у питанні формування звуко- та слововимови.

Зважаючи на вікові особливості дітей, ми врахували організаційно-педагогічні умови із виховання звуко- та слововимови в дітей раннього віку засобами дидактичних ігор і вправ. До них відносимо:

- відповідності матеріалу віковим особливостям дитини раннього віку;
- за варіативності видів роботи на занятті;
- за активізації пізнавального інтересу дітей до роботи;
- відбір і застосування методів, прийомів, засобів, які забезпечують цілісність мовленнєвого розвитку в дітей раннього віку

Безперечно, виховання звуко- та слововимови в дітей раннього віку повинно здійснюватися за допомогою тих форм, методів, засобів та прийомів роботи, які активізують увагу, мовлення дитини, її пізнавальну діяльність та мотивацію. Адже без зацікавленості дітей не може бути результативної

роботи.

На першому етапі, який передбачав роботу щодо забезпечення навчально-виховного процесу необхідним експериментальним матеріалом, було дібрано різноманітні дидактичні ігри та вправи на кожний звук, який не вимовляли, або спотворювали діти, на розвиток фонематичного слуху та інтонаційних засобів виразності; розроблено тексти і сценарії лінгвістичних занять з улюбленими для дітей героями, складено конспекти занять із використанням дидактичних ігор і вправ.

Мета авторської системи *«Звуки і слово-народиться мова»* підвищення рівня вихованості звуко- та слововимови, граматичної будови мови, розширення словника дітей раннього віку засобами дидактичних ігор і вправ.

Авторська система: *«Звуки і слово-народиться мова»*, на наш погляд, повинна сприяти формуванню таких знань, вмінь та навичок в дітей:

- розвитку артикуляційного апарату (м'язового мовленнєвого апарату дітей);
- навичкам міркувати, висловлювати свої думки, проявляти ініціативність у спілкуванні та пізнанні
 - розвитку мовленнєвого дихання;
 - розвитку фонематичного слуху;
 - оволодінню правильною вимовою усіх звуків рідної мови;
 - удосконаленню дикції;
 - сприяти розвитку емоційної сторони мовлення;

Зміст авторської програми *«Звуки і слово народиться мова»* із застосуванням дидактичних ігор і вправ в дітей раннього віку відображено в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Система занять з розвитку мовлення в дітей раннього віку засобами

дидактичних ігор і вправ

№	Вид роботи	Мета
1.	«У гостях у Язичка»	Формування уявлень дітей про будову мовного апарату та риси творення звуків; розвивати пізнавальні процеси: увагу, мислення, мовлення; виховувати правильну звуковимову та культуру мовлення.
2.	«На гостинах героїв казок»	Виховувати інтонаційну виразність мовлення Познайомити дітей з фольклорними жанрами – забавлянками та потішками, спонукати повторювати за вихователем з відповідною інтонацією.
3.	«Пригода у лісі»	Виховувати інтонаційну виразність мовлення, чіткість мовлення, вміння розрізняти звуки Знайомити дітей із скоромовкою, спонукати повторювати за вихователем фольклорні твори з відповідною інтонацією.
4.	«Знайомство зі словами»	Формувати у дітей уявлення про те, що українська мова, як і будь-які інші, складається із слів Виховувати інтонаційну виразність мовлення, чіткість мовлення. Розвивати мовлення, мислення, увагу пам'ять. Виховувати дисциплінованість, сумлінність, організованість.
5.	Заняття «Виховання правильної вимови звуку [й]і»	Формувати уявлення дітей про різноманіття звуків рідної мови, а також здатності впізнавати та правильно вимовляти звук [й]; розвиток мовлення, уваги, мислення, пам'ять; виховувати організованість, зосередженість,
6.	Заняття «Вимова звуку [л]	Формування здатності впізнавати звук [л]; формувати навички правильної артикуляції звуку; розвивати пізнавальні процеси: мовлення, увагу, мислення, пам'ять; виховувати самостійність, дисциплінованість.
7.	Заняття «Вимовляємо звук [ж]	Формування вмінь та навичок розрізняти та впізнавати звуки у словах та реченнях; формування правильної артикуляції звуку [ж]; розвиток всіх пізнавальних процесів дітей раннього віку; виховання самостійності, організованості, відповідальності.

8.	Заняття «Дружба із звуком [ч], [ш], [с], [ц]	Формування здатності шиплячі та свистячі звуки; розвивати навички щодо впізнавання звуків у словах та реченнях; формувати навички правильної артикуляції звуків; розвивати пізнавальні процеси дитини: мовлення, увагу, мислення, пам'ять; виховувати самостійність, дисциплінованість, відповідальність, уважне ставлення до діяльності.
9.	Заняття «Цікава подорож із звуком [р]»	Формування артикуляції сонорного звука [р] Формування умінь дітей розрізняти звуки, вправляти в умінні складати слова за опорними звуками
10.	Заняття на тему: «Виховання правильної вимови звуку [л]»	Закріпити навички правильно вимовляти розрізняти звук [л]. Стежити за правильною артикуляцією дитини
11.	Заняття на тему: «Виховання правильної вимови звуку [ж]»	Закріпити правильну вимову звуку [ж] в складах і словах.
12.	Заняття на тему: «Виховання правильної вимови звуку [ч]»	Закріпити правильну вимову звуку [ч] в в складах і словах..
13.	Заняття з звукової культури мовлення «Виховання правильної вимови звуку [щ]»	Закріплення правильної вимови звуку [щ] в складах, словах, у фразі.

На першому етапі, який передбачав роботу щодо забезпечення освітнього процесу необхідним експериментальним матеріалом, було дібрано різноманітні дидактичні ігри і вправи на кожний звук, який не вимовляли, або спотворювали діти, на розвиток фонематичного слуху та інтонаційних засобів виразності; складено конспекти експериментальних занять із використанням дидактичних ігор і вправ.

На другому занятті «*На гостинах у героїв казок*», метою якого було виховання інтонаційної виразності мовлення дітей раннього віку. Для цього

використовувалася дидактична гра «Де живе Язичок?». За її умовами діти повинні були відповісти правильно на запитання про органи мовлення (язик, губи, зуби тощо) задля розуміння того, як творяться звуки.

На основному етапі заняття вихователь спільно дав завдання дітям повторити рухи Язичка, аби були створені відповідні звуки (вліво, вправо, ввверх, в них та ін.).

На завершальному етапі цього заняття із метою активізації інтересу дітей до спільної роботи та задля створення невимушеної атмосфери на занятті.

Вихователь промолвав завдання ігрової вправи.

Далі, наприкінці заняття вихователь подякував дітям за роботу.

Друге заняття «На гостинах у героїв казок», метою якого було виховання інтонаційної виразності мовлення.

Заняття передбачало використання ігор і вправ. Наприклад, гра «Біжить Зайчик дорогою» для виховання виразності та чіткості мовлення, правильного інтонаційного супроводу висловлювання. Завдання *ігрової вправи* полягало у тому, що дитина промовляє слова та кожен раз з різною силою звуку.

Також дітям була запропонована робота над ігровою вправою «Втішимо Зайчика», за умовами якої дітей було поділено на групи. За умовами завдання діти повторювали за вихователем слова-потішки для Зайчика, а потім відтворювали їх у власному мовленні.

Така робота, на наш погляд, сприяла стимулюванню інтересу дошкільників до виконання завдань, адже мала повну відповідність віку, інтересам і смакам дітей 2-3 років.

На третьому занятті «*Пригода у лісі*», метою якого було використовувалися такі вправи на виховання правильної артикуляції звуків у дітей, як: «Лис у лісі заховався», «Йшла зозуля мимо саду» [79, с. 19].

Наприклад, ігрова вправа «Сорока-ворона» після попереднього пояснення вихователя, передбачала групову роботу, адже всіх дітей було поділено на дві групи. Дітям ставилося завдання по черзі вимовити такі

скоромовки.

Перша група:

Де, вороно-каркароно, ти була? Що, вороно-каркароно, принесла?

Друга група повинна була повторити за вихователем Кружляла угорі

Горобців розганяла у дворі. [9, с. 12].

Така робота сприяла вдосконаленню артикуляції таких проблемних звуків серед дітей раннього віку, які ми діагностували на початку нашого дослідження, як: [р], диференціацію шиплячих і свитячих: [ш], [ц] і [с]. Діти вчилися чітко вимовляти кожен звук, який було повторено із вихователем кілька разів у випадку неправильної вимови. Також, вдосконалення звуковимови в дітей, також формувала правильний темп, чіткість мовлення, збагачувала його звертаннями, сприяла формуванню лексичної правильності мовлення, «відкривала» перед дітьми невідомі раніше слова із народнопоетичної творчості (наприклад: «чкурнути» -втекти). Незрозумілі слова дітям були пояснені вихователем.

Із метою формування і збереження гармонійних відносин між учасниками групи, також використовувалися скоромовки, які, окрім розвитку фонематичної компетентності дитини та її мовлення загалом, сприяли також розвитку її морально-етичних почуттів: дружби, розуміння, товарищескості. Як підсумок роботи, коли діти ділилися горішками, вихователь читав слова вправи-гри: «А у вас такий Євгенко є, Що так горіхи роздає? (коли діти не могли знайти згоди, коли не всім дітям дісталася однакова кількість горішків). Наприкінці заняття всі учасники обмінювалися враженнями і думками.

На четвертому занятті із назвою «Знайомство із словами», основна мета якого спрямовувалася на те, щоб формувати у дітей уявлення про те, що українська мова, як і будь-які інші, складається із слів, а також сприяти формуванню уявлень, що звуки мови складають слова.

Із метою виховання інтонаційної виразності мовлення та його чіткості, мовлення, вміння розрізняти звуки у словах; спонукати повторювати за вихователем висловлювання із відповідною інтонацією; розвивати мовлення,

мислення, увагу пам'ять. Виховувати дисциплінованість, сумлінність у процесі діяльності та організованість, були використані такі форми, методи та засоби роботи, як: показ, розглядання, складання розповіді дітьми, пояснення, бесіда, запитання, розповідь, загадування загадки, вивчення скоромовки, вказівка, аналіз дітьми.

Із метою формування уявлень дітей щодо правильності звуковимови та складання слів у речення, ми запропонували роботу із використання дидактичних ігор на правильну артикуляцію звуків. Наприклад «Що це?»

Біла свинка Рожева спинка У неї поросятко Аж цілий... (десяток) [14, с. 22].

Така робота із дотепними мовними висловлюваннями сприяла активізації уваги дітей, їх творчого мислення, позитивно налаштовувала на діяльність із виховання звуко- та слововимови в дітей. Також додамо, що заняття мало інтегроване спрямування, адже його засоби формували різні компетентності дітей 3 року дитя, не лише звукову, а також математичну, інформаційну, комунікативну тощо.

Дібрані дидактичні ігри та вправи на цьому занятті сприяли формуванню у дітей навичок використання у мовленні іменників у формі різних відмінків, вміти правильно узгоджувати слова у реченні, формувати навички правильної звуковимови. У нагоді також стане ілюстрований матеріал, за допомогою якого діти краще сприймуть завдання, складання коротких розповідей за певним сюжетом; розвивати навички монологічного та діалогічного мовлення, виховувати навички ввічливого звертання, привітання, прохання.

У роботі ми також врахували те, що діяльнісний підхід у процесі роботи із використанням дидактичних ігор та вправ крізь призму мовленнєвого розвитку дітей дає їм змогу виявляти мовленнєву активність, забезпечує збагачення мовлення дітей новою лексиною, граматичними конструкціями.

На п'ятому занятті «*Виховання правильного вимови звуку [й]*», ми використали такі вправи та народні ігри, як: «Повтори без помилки», діти повторювали звукосполучення із літерою [й], а також дидактична гра: «*Ай та*

ой», за умовами гри, діти повинні закріплювати навички правильно вимовляти і розрізняти звук [й]. У процесі такої роботи діти вчилися правильної вимови звуку [й].

На шостому занятті. «Виховання правильного вимови звуку [л] в активному словнику», були застосовані дидактичні ігри: «Впіймай звук», за умовами цього завдання діти повинні грюкнути в долоні на звук л. За умовами дидактичної гри «Спіймай звук»,

Ігрова вправа «Що я бачив?», яка мала інтегроване спрямування та передбачала виховання не лише звуко- і словимови в дітей, але й елементарних математичних уявлень дітей, передбачала такі умови: вихователь ставив на числову драбинку 4-5 картинок (лампа, ластівка, конвалія, дзига). Дитина, яку обирали для гри, дивиться і каже в якому порядку стоять картинки, повертається обличчям до дітей і каже: «Я бачив лампу, ластівку, конвалія, дзигу. Діти перевіряли, чи правильно вона все назвала. Потім педагог викликає іншу дитину і змінює порядок картинок. Можна поступово замінювати одні картинки іншими.

На занятті під номером сім, де ми формували вміння дітей щодо правильної вимови звуку [ж] як ізольовано, так і у складі слів, словосполучень та речень, були використані такі народні ігри та вправи: «Вслід за звуком [ж]». За умовами такої діяльності діти вправлялися у звуковимові слів із цим звуком.

Для формування правильної вимови цього звуку дітям була запропонована вправа «Вулик», за умовами якої діти ділилися на 2 команди. Перемогу здобувала та команда, учасники якої зуміли найбільш чітко та голосно вимовити звук [ж].

На восьмому занятті із вдосконалення звуковимови щиплячих та свистячих звуків: [ч], [ш], [с], [ц], нами також використовувалися такі дидактичні ігри і вправи із метою виховання звуко-та словимови в дітей («Веселий гномик» для формування правильної артикуляції звуку [с], [с'], [з], [з']. Гра «Піймай звук» використовувалася для закріплення правильної вимови

звук [ч] в складах, словах, у фразі [з], [з'], [с], [с']. Гра «Потяг» була використана для формування артикуляції звука [ч], [ш].

На цьому етапі дітей вчили правильно вимовляти звуки рідної мови в словах та словосполученнях, формували правильну артикуляцію звука, розвивали чітку дикцію, фонематичний слух; формували вміння та навички регулювати силу голосу, темп мовлення, користуватися різною інтонацією залежно від ситуації спілкування.

Для формування вмінь та навичок дітей розпізнавати та правильно вимовляти ці звуки ми також застосували: вправу «Чого не стало?» За її умовами на дошці вивішувалися по чотири картинки зі звуком [ц]. Потім

з'явився гном і прибирав картинку. Діти закривали очі, потім повинні були назвати прибрану картинку і сказати, де знаходиться цей звук у цьому слові. Також на цьому занятті була вправа «Складання речень за малюнками, де були зображені цапля, цап, цариця тощо.

Дидактична гра «Потяг» була використана для формування артикуляції шишлячих звуків [ч], [ш].

На занятті номер *дев'ять* ми вчили дітей правильно вимовляти сонорний звук [р] разом із іншими звуками рідної мови в словах та словосполученнях, формували правильну артикуляцію звука, розвивали чітку дикцію, фонематичний слух; формували вміння та навички регулювати силу голосу, темп мовлення, користуватися різною інтонацією залежно від ситуації спілкування. Наприклад, були використані загадки, за допомогою яких дитина тренувала вимову звука [р], із яким мали труднощі дошкільники із обох груп (імітування гарчання тигра та інших звірів, найбільш цікавих дітям). На цьому етапі із дітьми вивчалися чистомовки із вимовляння і повторення цього звука, які налаштовували дітей на позитивний лад, сприяли невимушеній атмосфері із використанням ігрових вправ на вправляння вимовляти звук [р].

Ра-ра-ра - висока гора. Ро-Ро-ро-нове перо.

Ру-ру-ру - коза гризе кору [80, с. 51].

Також варто звернути увагу і на те, що заняття проводилися у таких

формах, як:

- фронтальні (з усією групою);
- групові (з підгрупами);
- індивідуально-групові (у складі 4-8 дітей) та індивідуальні (від одного до 4 дітей).

Характер таких занять був комплекс, тематичним, підсумковим та контрольним.

На занятті, де ми формували вміння дітей щодо правильної вимови звука [ч], були використані такі ігри та вправи: «Потяг», гра «Піймай звук», де діти вправлялися у звуковикові слів із цим звуком: подушка - подушечка, глечик, палець, хатинка, тощо.

На занятті «Виховання правильного вимови звуку [щ], ми застосували: вправу Вправа «Чого не стало?» За її умовами на дошці вивішувалися по чотири картинки зі звуком [щ]. З'являється гном і прибирав картинку. Діти закривали очі, потім повинні були назвати прибрану картинку і сказати, де знаходиться цей звук у цьому слові. Також на цьому занятті була гра «Хто наглядач» метою якої було закріплення правильної вимови звуку ізольовано, в складах, словах, у фразі. Стежити за правильним положенням органів артикуляції:

На цьому етапі дітей слід вчити правильно вимовляти звуки рідної мови в словах та словосполученнях, формували правильну артикуляцію звука, розвивали чітку дикцію, фонематичний слух; формували вміння та навички регулювати силу голосу, темп мовлення, користуватися різною інтонацією залежно від ситуації спілкування. Основна увага в процесі експериментального дослідження надавалася коригуванню вимови таких звуків за допомогою дидактичних ігор «Де живе Язичок?», «Загубилось зайчення», «Мотоцикліст», «Потяг». Така робота сприяла вдосконаленню вмінь дітей правильно вимовляти свистячі (с, с', з, з', ц, ц'), шиплячі (ш, ж, ч), сонорний (р).

За допомогою системи вправ можна сформувати у дітей навички

використання у мовленні іменників, вміти правильно узгоджувати слова у реченні, формувати навички правильної звуковимови. У нагоді також став ілюстрований матеріал, за допомогою якого діти краще сприймуть завдання, складання коротких розповідей за певним сюжетом; розвивати навички монологічного та діалогічного мовлення, виховувати навички ввічливого звертання, привітання, прохання.

Також варто відзначити і те, що у нашій роботі буде доцільним використання діяльнісного піходу до мовленнєвого розвитку дітей раннього віку дає їм змогу виявляти мовленнєву активність, забезпечує збагачення мовлення дітей новою лексикою.

У роботі з дітьми раннього віку із виховання звуко- та слововимови можна запропонувати ігри: для формування навичок правильної звуковимови; ігри на диференціацію звуків, їх правильну артикуляцію шиплячих, дзвінких, свистячих звуків. Така робота спонукає дітей до вияву творчості, наполегливості, самостійності (наприклад, ігри «Назви предмет» на вміння складати слова за окремими словами або ж ігрова вправа «Дістанемо», яку проводять і з метою формування умінь дітей розрізняти свистячі, шиплячі, сонорні, дзвінки, глухі та правильно артикулювати їх тощо). Така робота сприяє розвитку не лише мовлення, але й усіх пізнавальних процесів дитини.

Отже, на цьому етапі ми проводили роботу використанням дидактичних ігор і вправ у вихованні звукової культури мовлення в різних видах діяльності. На підсумковому етапі роботи передбачалося вивчення ефективності розробленої програми виховання звуко- та слововимови в дітей раннього віку засобами дидактичних ігор і вправ. Дітям були запропоновані завдання аналогічні тим, що давалися на констатувальному етапі експерименту.

На підсумковому етапі роботи передбачалося вивчення ефективності розробленої системи. Оскільки результати констатувального експерименту показали, що рівень розвитку мовлення в дітей контрольної та експериментальної груп напередодні впровадження авторської

експериментальної програми був майже однаковим, ми провели повторну діагностику рівня розвитку мовлення дітей обох груп (контрольний експеримент) з метою перевірки ефективності розробленої і реалізованої нами програми.

Дітям було запропоновано ті ж завдання, що проводились на констатувальному етапі дослідження.

Аналізуючи результати, представлені в таблиці, можна констатувати, що у всіх дітей експериментальної групи, на відміну від контрольної групи, відзначається позитивна динаміка зростання рівня звуко-та слововимови за всіма критеріями.

Зокрема, за даними контрольного експерименту кількість дітей експериментальної групи, що мають високий рівень звуко- та слововимови більша на 37%, порівняно із контрольною групою і становить 24%.

Це пов'язувалося із тим, що половина діти могли легко сприймати звуки рідної мови, диференціювати їх, самостійно виконувати завдання щодо впізнавання та розрізнення звуків. Наприкінці експерименту висловлювання дітей стали зв'язними, логічними та граматично правильними, а мовлення – більш активним та емоційним. Інтерес дітей до роботи із звуко- та слововимови на контрольному етапі також зріс. Середній рівень звуко- та слововимови було виявлено у 59% дітей експериментальної групи, а низький – у 33% дітей, що свідчить про позитивні зрушення.

Показники сформованості емоційного компонента звуко-та слововимови також покращилися та були показані у позитивній динаміці. Кількість дітей із низьким рівнем сформованості емоційного компонента тепер становить 21% дітей експериментальної групи. Такі діти, більш самостійно та впевнено могли добирати відповідний темп, тембр, силу голосу у процесі висловлювання після проведеної методичної системи роботи із звуко-та слововимови засобами дидактичних ігор і вправ. Середній рівень розвитку емоційного компоненту тепер мали 61% дітей, а низький – 25%, що також свідчить про суттєві покращення у показниках ЕГ, із якою проводилася

робота.

З метою доведення ефективності нашої авторської системи, вважаємо доцільним представити порівняльну таблицю загальних результатів діагностики рівнів розвитку мовлення в раннього віку дітей експериментальної та контрольної груп до експерименту та після експерименту (таблиця 2.7.).

Таблиця 2.7.

Загальні результати розвитку мовлення в дітей експериментальної та контрольної груп на контрольному етапі експерименту (%)

Група	Рівні розвитку мовлення(%)			Критерії
	Високий	Середній	Низький	
ЕГ	22	78	0	Мотиваційний
	24	71	4	Когнітивний
	15	77	8	Операційний
КГ	17	65	18	Мотиваційний
	22	63	15	Когнітивний
	11	71	18	Операційний

Рекомендації педагогам ЗДО з розвитку мовлення в дітей раннього віку засобами дидактичних ігор і вправ

Означимо зміст рекомендацій для вихователів ЗДО у питанні розвитку мовлення в дітей раннього віку засобами дидактичних ігор і вправ.

Передусім, варто відзначити, що діяльність вихователів ЗДО повинна будувати на таких основних принципах:

- на ретельному доборі вихователем навчального матеріалу із використанням ігор і вправ;
- інтеграції роботи з різними напрямками роботи та видами діяльності

дітей;

- активного залучення дітей до роботи;
- використання розвивального потенціалу ігор і вправ у створенні оптимального мовного середовища в умовах родини та ЗДО [39, с.14].

Орієнтуючись на посиленість діяльності для дітей раннього віку, робота із використання дидактичних ігор і вправ може передбачати такі етапи:

Організаційно-методичний етап може передбачати забезпечення освітнього процесу необхідним експериментальним матеріалом.

Метою другого етапу (пізнавального) було ознайомлення дітей із розмаїттям форм та методів роботи на занятті.

Третій етап (діяльнісний) був спрямований на активізацію використання засобів дидактичних ігор і вправ у вихованні звуко- та слововимови в дітей раннього віку.

Четвертий етап (комунікативно-творчий) передбачає самостійне використання дітьми набутих умінь і навичок звуко-та слововимови у різних ситуаціях мовленнєвого спілкування.

Передусім, наголосимо на тому, що із метою активізації інтересу в дітей до діяльності, яка спрямована на виховання звуко- та слововимови, варто звернути увагу на створення різноманітного та цікавого середовища у ЗДО, наповнити його відповідними дидактичними та наочними матеріалами із розробленими іграми і вправами. Середовище ЗДО повинне відповідати віку, особливостям психічного розвитку дитини раннього віку, передбачати принцип народності, за умовами якого розроблені заняття із використанням ігор та вправ передбачали фольклорні мотиви задля залучення дитини до національної та етнокультурної спадщини свого народу [24, с.76].

Орієнтуючись на зону найближчого розвитку дітей раннього віку, варто наголосити на тому, що ігри та вправи повинні бути цікавими та зрозумілими для дітей 2-3 років, передбачати зрозумілі питання та улюблених для дітей персонажів казок або мультфільмів тощо. Такі заняття доцільно організовувати у формі конкурсів, вікторин, змагань, які стимулюють дітей до

засвоєння навчальної інформації у цікавій та невимушеній формі, яка звична для них [81, с. 3].

Зважаючи на активні дії дитини у цей період, які виявляються у грі, вихователь не повинен забувати про використання предметів-замінників у процесі проведення ігор, а також про моделювання реальних ситуацій, у процесі яких розвивається мовлення дитини [56, с.125].

Реалізуючи принцип створення найбільш оптимального мовного середовища не лише в умовах ЗДО, але й у родині дітей, дорослі не повинні забувати, що у процесі використання засобів дидактичних ігор та вправ із метою виховання звуко- та слововимови в дітей раннього віку доцільними формами та методами організації діяльності можуть бути такі як: спільна діяльність вихователя та дітей, у процесі якої збагачується мовлення дитини новими словами, виразами та ін., адже у спільній діяльності формується навички мовлення, інтонації. Цьому також сприяє приклад педагога, який повинен бути для дітей взірцем правильного мовлення, а також спілкування батьків із дотриманням норм літературної мови. Така робота повинна сприяти збагаченню мовлення дітей фразеологізмами, звертаннями, службовими словами та ін. [19, с. 88].

Дуже важливим аспектом у процесі використання ігор і вправ як засобів виховання звуко-та слововимови дітей раннього віку. Вихователь повинен дотримуватися таких вимог:

- використовувати вже наявні знання, отримані шляхом безпосереднього сприймання;
- підтримувати інтерес і різноманітність дій;
- поступово ускладнювати дидактичне завдання та ігрові дії;

конкретно і чітко пояснювати правила роботи [29, с.8]. Організуючи діяльність із використанням засобів ігор і вправ, вихователь не повинен забувати і про створення «ситуацій успіху», які стимулюють позитивну мотивацію та активізують інтерес дитини раннього віку до процесу виховання звуко- та слововимови. Наприклад, організуючи роботу за використання

ігор та вправ, вихователь хвалить кожну дитину за її успіхи, а також коректно вказує на недоліки дитини, у тому числі, й перед батьками [66, с. 42].

Рекомендовані нами форми, методи та прийоми із виховання правильної звуко- та слововимови в дітей 2-3 років засобами дидактичних ігор і вправ унаочнені на рис.2.11.

Рис. 2.11. Форми, методи та засоби організації діяльності вихователя ЗДО із розвитку мовлення в дітей раннього віку.

Таким чином, розроблені методичні рекомендації у питанні розвитку мовлення в дітей раннього віку засобами дидактичних ігор і вправ, передбачають організацію діяльності педагога із врахуванням вікових

особливостей, інтересів та смаків дітей у процесі добору навчального матеріалу, орієнтацію на принцип посильності, зону найближчого розвитку дошкільника, добір форм, методів, засобів та прийомів роботи з метою підвищення позитивної мотивації дітей до діяльності з використанням дидактичних ігор і вправ у вихованні чіткості, виразності, інтонаційної грамотності, правильного темпу мовлення дітей («ситуації успіху», інтегровані заняття, командна, парна робота тощо).

У процесі такої діяльності педагог ЗДО повинен організувати роботу не лише до того, щоб дитина повторювала за зразком, але й на виховання мовного чуття дітей раннього віку (у процесі розрізнення та добору доцільних звуків у своєму мовленні, у процесі інтонування тощо).

Висновки до розділу II

Наукові уявлення про поетапний розвиток ігрової діяльності дають можливість виробити більш чіткі, систематизовані рекомендації по керівництву ігровою діяльністю дітей раннього віку .

Гра динамічна там, де керівництво направлено на поетапне її формування, з урахуванням тих факторів, які забезпечують своєчасний розвиток ігрової діяльності. Тут дуже важливо спиратися на особистий досвід дитини. Сформовані на його основі ігрові дії набувають особливого емоційного забарвлення. В іншому випадку навчання гри стає механічним.

Гра, з одного боку, створює зону найближчого розвитку дитини, а тому є провідною діяльністю в дошкільному віці. Це пов'язано з тим, що в ній зароджуються нові, більш прогресивні види діяльності і формування вміння діяти колективно, творчо, довільно керувати своєю поведінкою. З іншого боку, її зміст живлять продуктивні види діяльності і постійно розширюються життєвий досвід дітей.

Суть дидактичної гри полягає в тому, що діти мають вирішити певне розумове завдання, яке дорослий їм пропонує у цікавій ігровій формі. Гра, як

організована дія, викликає у дітей певне напруження емоцій і розумових зусиль. Вони самі, застосовуючи здобуті у власному досвіді знання, власну увагу, уяву і фантазію, знаходять необхідне вирішення. Такі ігри мають великий виховний потенціал, сприяють підвищенню розумової активності, інтелектуальному розвитку дітей.

У віці 3-4 років дитина поступово виходить за межі сімейного кола, спілкування стає внеситуативне. Дорослий стає для дитини не тільки членом сім'ї, а й носієм певної суспільної функції. Бажання дитини виконувати таку ж функцію призводить до протиріччя з його реальними можливостями. Це протиріччя дозволяється через розвиток гри, яка стає провідним видом діяльності в дошкільному віці.

Головною особливістю гри є її умовність: виконання одних дій з одними предметами пропонує їх віднесеність до інших дій з іншими предметами. Основним змістом гри молодших дошкільнят є дії з іграшками і предметами.

Гра - найулюбленіша і природна діяльність дошкільнят. Завдання вихователя полягає в тому, щоб робити гру змістом дитячого життя, розкрити малюкам різноманіття світу гри.

Шлях розвитку гри - це спільна гра вихователя з дітьми, створення збагаченої ігрового середовища, що спонукає до самостійної ігрової творчості у вільній взаємодії малюків з іграшками, предметами, та вихованні доброго ставлення дітей один до одного.

Величезна роль у розвитку та вихованні дитини належить грі – найважливішому виду дитячої діяльності. Вона є ефективним засобом формування особистості дошкільника, формування мовлення у дітей раннього віку його морально – вольових якостей. Виховне значення гри багато в чому залежить від професійної майстерності педагога, від знання ним психології дитини, урахування його вікових та індивідуальних особливостей, від правильного методичного керівництва, взаємовідносинами дітей, від чіткої організації та різних ігор.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Розвиток мовлення – процес своєрідний, складний, що протікає неоднаково в різних дітей. В одних дітей спостерігається рання поява перших слів і бурхливий, прискорений розвиток всієї промови. У таких випадках не варто спонукати мовну активність дитини. Таким дітям не слід багато читати в слух, розповідати, заучувати з ними вірші, щоб уберегти їх мову від небажаних ускладнень.

У процесі дослідження було проведено констатуючий експеримент з визначення розвитку мовлення дітей раннього віку в процесі дидактичної гри.

Основою формувального етапу став комплекс дидактичних ігор і вправ.

Можна стверджувати, що дидактична гра надає позитивний вплив на розвиток мови. У ході гри дитина вголос розмовляє з іграшкою, говорить і за себе, і за неї, наслідує гудіння літака, голоси звірів і т. д.

Таким чином, у дидактичній грі розвивається мовна активність дітей.

Серед усього різноманіття дитячих ігор найбільше значення має дидактична гра. Дидактичні ігри сприяють розвитку таких розумових операцій, як аналіз, уявне розкладання цілого на частини або виділення із цілого його сторін; порівняння, встановлення подібності та відмінності між предметами або будь-якими ознаками; синтез, уявне об'єднання елементів, якостей в єдине ціле; узагальнення, уявне об'єднання предметів і явищ з якихось суттєвих властивостей. Підбиваючи підсумок вищесказаному, можна назвати низку розвиваючих і виховних функцій гри.

Дидактична гра як: найважливіший вид самостійної діяльності дітей, що дозволяє дитині самореалізуватися і самоутвердитися; фактор, що формує внутрішній світ дитини.

Дидактичні ігри допомагають засвоєнню, закріпленню знань, оволодінню способами пізнавальних процесів. Діти освоюють ознаки предметів, навчаються класифікувати, узагальнювати, порівнювати.

Використання дидактичної гри підвищує інтерес дітей до занять, розвиває зосередженість, забезпечує краще засвоєння програмного матеріалу. А. І. Сорокіна писала: «Ігрові дії становлять основу дидактичної гри – без них неможлива сама гра. Вони є ніби малюнком сюжету гри».

Саме називання предметів новими іменами, позначення дій, скоєних з цими предметами, дає новий сенс кожної окремої речі, дії, вчинку. Коли діти грають, вони не тільки діють, жестикулюють і маніпулюють з іграшками, вони там завжди пояснюють, що саме вони роблять. Без таких пояснень, які надають нового змісту предметам і діям, неможливо ні прийняти ролі, ні створити умовний простір гри. Причому мова дитини, яка пояснює гру, повинна бути комусь адресована.

Таким чином, дидактичні ігри впливають на розвиток мовлення у дітей раннього віку. В роботі розроблений і апробований комплекс ігор для розвитку мовлення дошкільників. Експериментальне дослідження підтвердило ефективність розробленої системи. Отже, гіпотеза, висунута у нашому дослідженні, підтверджена

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) / Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet/> (дата звернення: 20.10.2022).
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2009. 376 с.
3. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Навчально-методичний

посібник. Київ: Слово, 2008. 256 с.

4. Богуш А. М. Теоретичні аспекти виховання мовної особистості дошкільника. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету*. Бердянськ: БДПУ, 2005. Вип. 2. С. 21-27.

5. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. Київ: Слово, 2004. 376 с.

6. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах: підручник. Київ: Слово. 2015. 704 с.

7. Василенко О. М. Теоретичні та практичні питання мовленнєвого розвитку дошкільників засобами театралізованої діяльності. *Імідж сучасного педагога*, 2017. № 6. С. 51-53.

8. Васьківська Г. О. Формування комунікативної компетентності особистості як основна проблема сучасної лінгводидактики. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк: СНУ імені Лесі Українки, 2016. Вип. 1(30). Т. 1. С. 33-38.

9. Вашуленко М. С. Лінгводидактичні орієнтири сучасної початкової мовної освіти в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологічна»*. 2010. Вип. 50. С. 57-65.

10. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 170 000. / авт. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Перун, 2004. 1425 с.

11. Вчимося мови та розмови, або Читаємо разом / уклад. К. Л. Крутій, Н. В. Маковецька. Запоріжжя: ТОВ «ЛППС» ЛТД, 2004. 368 с.

12. Вишківська В.Б., Шикиринська О.В. Організація самостійної роботи майбутніх вихователів ЗДО в умовах дистанційного навчання // Scientific Collection «InterConf», (32):with the Proceedings of the 7th International Scientific and Practical Conference «Scientific Research in XXI Century» (October 16-18, 2020) in Ottawa, Canada. Kyiv: SPC InterConf, 2020. p.41-45.

13. Гавриш Н. В. Структура і функції мовленнєво-творчої діяльності дошкільників: дошкільна лінгводидактика, хрестоматія / упор. А. М. Богуш, Н. В.

Гавриш. Київ: Слово», 2005. 320 с.

14. Гавриш Н. В. Художнє слово і дитяче мовлення. Київ: Слово, 2005. 128 с.

15. Гавриш Н. В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: навч.-метод. посібник. Київ: Шкільний світ, 2006. 120 с.

16. Гірняк С. П. «Мова, мовлення і мовленнєва діяльність як мовознавчі поняття». *Вісник донецького національного університету*. Серія: Гуманітарні науки. Донецьк: ДНУ, 2011. Вип. 1. С. 153-162.

17. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників: навч. метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я уСвіті». Київ: Світич, 2009. 160 с.

18. Горбунова Н. В. Особливості лексичної роботи в ранньому та дошкільному віці. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. Педагогіка і психологія: збірник статей. Вип. 15 (2). Ялта: РВВ КГУ, 2007. С. 187-197.

19. Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця: 2018. 101 с.

20. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів / упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010. 324 с.

21. Демченко О.П., Лазаренко Н.І., Любчак Л.В. Інформаційно-комунікаційні технології у підготовці майбутніх педагогів до роботи з обдарованими дітьми. *Інформаційні технології засоби навчання*. 2021. Том 86. №6. С.123-143. URL: <http://surl.li/dehbx>

22. Зав'язун Т. Гармонійний розвиток мовлення та творчої гри основний фактор усунення труднощів комунікації у дошкільників. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. Київ: 2013. Вип. 9. С. 59-71.

23. Зданевич Л. В. Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку засобами творів живопису. Запоріжжя: ЛІПС, 2009. 118 с.

24. Зозуля А. В. Театралізована діяльність як засіб мовленнєвого

розвитку дошкільників. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. Ніжин: НДУ, 2015. Вип. 4, 151-157.

25. Зотова І. В. Формування мовленнєвого спілкування дошкільників в умовах різновікових груп. *Наука і освіта*. 2013. № 3. С. 67-71.

26. Зрожевська А. Я. Шляхи удосконалення методики роботи з розвитку зв'язного мовлення дошкільників. *Теорія та практика оновлення сучасної дошкільної освіти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 50-тиріччюювілею соц.-пед. ф-ту. Донецьк: БДПУ, 2010. С. 173-176.

27. Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький пед. ін-т, 2008. 325 с.

28. Калмикова Л. О. Психологія розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Київ: Либідь, 2011. 462 с.

29. Кардаш Л. В. Специфіка монологічного мовлення: психологічний та лінгвістичний аспекти. *Наукові записки Київського національного університету*: збірник наукових праць. Київ: Острозька академія, 2015. Вип. 57. С. 54-58.

30. Кардаш І. М. Розвиток мовлення дітей дошкільного та молодшого шкільного віку засобами українського фольклору. *Науковий вісник Миколаївського державного університету*: збірник наукових праць. Педагогічні науки Миколаїв: МДУ ім. В. О. Сухомлинського, 2008. Вип. 7. С. 82-88.

31. Колосова О. В. Форми взаємодії дошкільного закладу з сім'єю у контексті формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Прикарпатського університету*. Івано-Франківськ. 2013. Вип. XLVI. С. 73-77.

32. Косенко Ю. В. Основи теорії мовленнєвої комунікації: навчальний посібник. Суми: Сумський державний університет, 2013. 292 с.

33. Кириченко Т. (2015). Співвідношення категорій «дискурс»,

«текст»та «мовлення» у сучасній лінгвістиці. *Наукові записки Національного університету*: збірник наукових праць. Київ: Острозька академія, 2015. Вип. 52.С. 131-133.

34. Крутій К. Л. Дошкільна лінгводидактика: словник-довідник: понад 600 термінів, понять та назв / упор. А. М. Богуш, К. Л. Крутій. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2014. 200 с.

35. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2-х ч. Частина друга. Концепція, Програма розвитку та освітні програми ДНЗ. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. 284 с.

36. Крутій К. Л. Створення мовленнєвого середовища: теоретичні засади практична реалізація. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2006. 168 с.

37. Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільноговіку: методичний посібник. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2005. 208 с.

38. Крутій К. Л., Деснова І. С., Блашкова О. М. Особливості засвоєння дитиною дошкільного віку основних закономірностей граматичної будови рідної мови. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, 2022. Вип. 8 (34). Ч.1. 16-28. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-8\(346\)-1-16-28](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-8(346)-1-16-28)

39. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навчальний посібник. Київ:Перун, 2012. 208 с.

40. Лазаренко Н.І., Колеснік К.А. Впровадження технології групової діяльності в контексті ігрового підходу організації освітнього процесу дітей дошкільного віку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. Випуск 65. 2021. С. 24-28.

41. Луцан Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності: дис. ... д-ра пед. наук:

13.00.02. Одеса, Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. 2006. 467 с.

42. Ляховець О. Театралізована діяльність у дітей дошкільного віку. *Дошкільний навчальний заклад*. 2009. № 2. С. 13-19.
43. Мушинський В. Діагностика рівня психічного розвитку дітей 4-5 років. *Психолог дошкілля*. 2013. № 3. С. 17-22.
44. Ніколаєску Е. В. Поняття «мова» і «мовлення» у сучасній лінгвістиці. *Українська мова і література*. 2007. № 4. 157-168.
45. Паласевич І. Л. Організаційно-педагогічні умови мовленнєвого розвитку дітей середнього дошкільного віку. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 35. С. 250-258.
46. Павелків Р. В. Психодіагностичний інструментарій в умовах дошкільного закладу: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2013. 296 с.
47. Психологічний словник найсучасніших термінів. Харків: Прапор, 2009. 672 с.
48. Скалацька Т. І. Психологія мовлення як діяльність. *Редакційна колегія*. 2017. № 4. С. 95-112.
49. Скрипник Н. І., Хом'як І. М. Лінгвофілософські засади концептуалізації поняття «мовлення». *Publishing House «Baltija Publishing»*. 2021. № 7. С. 89-102.
50. Соловей О. А. Психолінгвістичні дослідження мовлення дітей дошкільного віку. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. №1. С. 49-51.
51. Словник іншомовних слів / укл. С. М. Морозов, Л. М. Шкаралупа. Київ: Наукова думка, 2000. 680 с.
52. Словник навчально-педагогічних понять і термінів: методичний посібник /Укл. ЛП Вовк, ГД Панченко, ОС Падалка, та ін. К.: Вид-во НПУ іменіМП Драгоманова. 2001. 83 с.
53. Стежинки у Всесвіт: комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку / автор. колектив; наук. керівник К. Л. Крутий.

Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2020. 244 с.

54. Теплов Б. М., Менджерицька Д. В., Артемова Л. В., Трусова Е. Л. Театралізована діяльність як засіб художньо-мовленнєвого розвитку дошкільника. 2015. № 79 С. 56-70.

55. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: навчальний посібник для студентів ВНЗ. Київ: НМЦВО, 2003. 300 с.

56. Хома Т. Поняття мови, мовлення та культури мовлення у науково-лінгвістичній літературі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2011. № 20. С. 173-175.

57. Чігірін О. І. (2018). Театралізована діяльність як засіб формування звязного мовлення у дітей старшого дошкільного віку. Інноваційні технології в дошкільній освіті: *збірник абстрактів міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (28-29 березня, 2018 року) Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, 2018. С. 216-219.*

58. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник / уклад. В. Б. Шапар. Харків: Прапор, 2004. 640 с.

59. Шикиринська О. Технологія Web-quest у формуванні професійної компетентності майбутнього вихователя ЗДО // Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 22-23 квітня 2021 р.) / за ред. О.А.Голюк ; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, факультет дошкільної і початкової освіти імені Валентини Волошиної. – Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2021. Вип. 10. с.330-333.

60. Barendt E. *Freedom of speech.* OUP Oxford. 2005. P. 189.

61. Dacey J. S. *Human Development Across the Lifespan.* 5th ed. Boston:

McGraw-Hill, 2002. P. 562.

62. Danny D., Steinberg N. Sciarini. *An Introduction to Psycholinguistics* 2nd editions. London, 2013. P. 325.

63. Ehrich J. F. Vygotskian Inner Speech and the Reading Process. *Australian Journal of Educational & Developmental Psychology*. 2006. Vol. 6. P. 12-25.

64. Gumperz J. J. The speech community. *Linguistic anthropology: A reader*, 2009. Vol. 1 (66). P. 66-73.

65. Hubbell E. R. Authenticity & technology in Montessori education. *Montessori Life*. 2006. Vol. 2. P. 16-28.

66. Kolak J., Monaghan P., & Taylor G. (2022). Language in educational apps for pre-schoolers. A comparison of grammatical constructions and psycholinguistic features in apps, books and child directed speech. *Journal of Child Language*. 2022. P. 1-27. doi:10.1017/S0305000922000198

67. Kruty K., Chorna H., Samsonova J., Kurinna A., Soroehynska O., Desnova I. Genesis of Grammatical Structure of a Preschool Child Language / *Revista Românească pentru Educație Multidimensională* Volume 14, Issue Sup1, P. 495-528. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.1Sup1/563>

68. Raphael L. J., Borden G. J., Harris K. S. *Speech science primer: Physiology, acoustics, and perception of speech*. Lippincott Williams & Wilkins. 2007. Vol. 8. P. 378-392.

69. Santrock J. W. *Child Development*. 9th ed. Boston : McGraw-Hill College, 2001. P. 656.

70. Sapir E. *Language: An introduction to the study of speech*. Courier Corporation. 2004. P. 281.

71. Sedivy J. *Language in mind: An introduction to psycholinguistics*. Sunderland, Massachusetts: Sinauer Associates, 2018. P. 261.

72. Vygotsky L.S. *Thought and Language*. Cambridge: MIT. 2002. P. 576.

73. Demchenko, O., Bondar, Y., Shykyrynska, O., Komarivska, N., Lyubchak, L., Stakhova, I., & Dabizha, L. (2022). Development of youth's creative abilities schoolchildren by BYOD technology. SOCIETY. INTEGRATION.

EDUCATION. Proceedings of the International Scientific Conference May 27th-28th, (I volume)

74. Shykyrynska O. Creating interactive presentations at Genial.ly: methodological aspect // Sustainable Development: Modern Theories and BestPractices : Materials of the Monthly International Scientific and Practical Conference / Gen. Edit. Olha Prokopenko, Tallinn: Teadmus OÜ, 2021. p.31-32.

75. Karuk I., Kolesnik K., Kryvosheya T., Prysiazhniuk L., Shykyrynska O. Organization of group activities of older preschool children in the process of experimenting. *Society. Integration. Education*. Proceedings of the International Scientific Conference, May 28 th - 29th. Rezekne, 2021. Vol. II. P. 729-743.

ДОДАТКИ

Додаток А Діагностичні завдання для вивчення складових звуко-та слововимови в дітей раннього віку

Завдання для дослідження когнітивного компонента

«Що сказав ведмедик?»

МЕТА: виявити вміння дітей розрізняти на слух шиплячі і свистячі звуки.

МАТЕРІАЛ: іграшковий ведмедик.

ПРОЦЕДУРА ВИКОНАННЯ: Вихователь тримаючи ведмедика в руках відходить від дітей на не велику відстань та тихенько говорить слова які мають схожі звуки. Діти повинні назвати слова, які сказав ведмедик (коса, роса світ, ніс, сова, зоря).

«Плесни в долоні».

МЕТА: виявити вміння дитини розрізняти на слух сонорний звук [p].

МАТЕРІАЛ: предметні картинки.

ПРОЦЕДУРА ВИКОНАННЯ: Вихователь показує дітям картинку і розказує, що на ній зображено. Дитина повинна швиденько плеснути в долоні, якщо почує звук [p]. Пропонуються картинки де намальовано: рис, сир, лис, глечик, огірки, комар, пенал, сокіл, якір, ластівка, ящірка.

Завдання для вивчення емоційного компонента

« Лісова пригода».

МЕТА: вивчення вміння дітей володіти відповідним засобами інтонаційної та емоційної виразності у процесі вимови звуків

МАТЕРІАЛ: атрибути до лялькового театру.

ПРОЦЕДУРА ВИКОНАННЯ: Вихователь запрошує дітей до лялькового театру: «На околиці зеленого лісу стояна маленька світлиця. В ній жили два друга – Вінні–Пух і П'ятачок. У хатинці завжди було затишно та приємно. Кожного дня до них навідувалися їхні друзі, бо з ними завжди було весело.

Якось до них прибіг дуже засмучений зайчик Куций Хвіст з проханням допомогти: «Моя дочка Білявочка потрапила –в біду: її впіймав Великий Павук. Він сказав мені, що віддасть мені мою донечку лише тоді, коли я зроблю його всі завдання. Спочатку назвати, що зображено на картинках, а потім сказати, що подарували Павуку на його іменини Якщо я не виконаю ці завдання, то Білявочка до, мене ніколи не повернеться. Давай допоможемо зайчику Куций Хвіст».

Вихователь показує картинки, а діти відповідають (такі предметні картинки: собака, лис, сосна, сіль насіння, сіно, лось; зозуля, гарбуз, коза, заєць цукор, цукерки, ножиці, матрац, перець, спідниця, суниця, полуниця). Вимагалось, щоб дитина промовляла слова голосно та чітко.

Завдання для діагностики поведінкового компонента:

«Чи правильно сказав Чебрияйко?».

МЕТА: розвивати вимову дітьми шиплячих звуків [ж, ш, ч]. МАТЕРІАЛ: іграшка чебрияйко, картинки з малюнками.

ПРОЦЕДУРА ВИКОНАННЯ: У вихователя іграшковий чебрияйчик Віллі, який запрошує дітей навчити його правильно промовляти звуки, щоб над ним не сміялися його друзі. Вихователь: "Подивися, скільки Віллі приніс багато різноманітних та не схожих картинок. Він аж підстрибує від не терплячки, так хоче назвати ці картинки, але соромиться. Ми з Віллі домовилися, що він буде промовляти назву предметів мені на вушко, а я повторю голосно, а ви виправите помилку і назовете правильний звук". (Запропоновані картинки: шуба, аркуш, вишні, лоша, груші; жінка, жаба, вуж, ніж, кожух; чоботи, часник, качка, піч, м'яч). Наприкінці гри чебрияйчик дякує дітям за те, що вони навчила вірно його вимовляти звуки.

«Ходить гарбуз по городу».

МЕТА: розвивати вимову дітей сонорного звуку [p]. МАТЕРІАЛ: предметні картинки.

ПРОЦЕДУРА ВИКОНАННЯ: Вихователь знайомить дітей з змістом

гри, потім на столі розкладає картинки і пропонує дітям допомогти пану Гарбузові відшукати його родичів. Дітям нагадують, що вони повинні промовляти слова голосно та чітко (пропонувалися такі картинки: картопля, редиска, цибуля, морква, часник, соняшник, помідор, огірок, буряк, квасоля, петрушка, кабачок, горіх, диня).

Завдання для діагностики мотиваційного компонента

«Зайве слово».

МЕТА: з'ясувати вміння дітей розрізняти на слух шиплячі звуки.

МАТЕРІАЛ: чарівна хустина.

ПРОЦЕДУРА ВИКОНАННЯ: Вихователь пропонує дітям гру: я буду називати кілька разів одне й теж саме слово, потрібно уважно слухати, бо серед них є зайве слово, дуже схоже на те, що нам потрібне, якщо ви почули зайві слова, одразу змахнете цією хусткою (демонструє, як це треба робити) і назовете те слово, яке я промовила помилково.

Давайте спробуємо. Слухайте: шафа, шафа, шафа, жаба, шафа; душ, душ, душ, вуж, душ; ніж, ніж, ніж, ніж, піч, ніж; шашка, шашка, чашка, шашка; душ, душ, куш, душ; ніж, ніж, ніж, кіш, ніж.

«Будь уважним».

МЕТА: виявити вміння дітей розрізняти на слух шиплячі–свистячі приголосні звуки; ритмом, темпом, силою голосу.

МАТЕРІАЛ: дзвіночок.

ПРОЦЕДУРА ВИКОНАННЯ: Вихователь «Я буду показувати вам картинку і називати, що на ній зображено, а ви, якщо почуєте звуки [ш], [з], [ч] – дзвоните в дзвіночок. Зрозуміло? Тоді давай пограємо!» Пропонуються такі картинки: миска, шишка, салат, шпагат, сова, лоша, парус, аркуш, шабля, земля, газета, машина, гарбуз, леміш, цукор, човен, пальчик, блюдце, калач, гребінець.

Додаток Б. Дидактичні ігри і вправи на розвиток звуко- та слововимови.

Тема: «У гостях у Язичка» Дидактична гра «Де живе Язичок?»

Мета: вивчити назви органів артикуляційного апарату (рот, губи, зуби, язик, кінчик язика, піднебіння), основні рухи язика, ознайомити дітей з функціями зубів, спинки язика, розвивати мовленнєвий апарат, мовленнєве дихання, темп мовлення.

Хід гри: Діти, скажіть, де живе наш Язичок?

- Як називається будиночок в якому він живе?
- Як називаються дверцята, які закривають будинок? (Губи).
- А як звуться дверці, за якими живе будинок? (Зуби).
- А стеля у будиночку? (Піднебіння). Основна частина

Розповідь вихователя. (казка про Язичка).

- Язичок спить. Закрийте ротик та подивіться один на одного.

Прокинувся

Язичок, захотів піти на прогулятися. Яка погода на вуличці? Висунув Язичок свій кінчик і хоче розвідати, яка погода. Зробимо так усі. Надворі сонечко, тепленько, можна йти на вуличку. Вийшов Язичок– гріє спинку. (Дітки показують свої язички.). Подув сильний вітер. Язичок злякався, згорнувся і

став вузесенький. Зробіть так. Потім зовсім сховався, ліг спати. Прокинувся і гайда робити зарядку: піднявся на верхні зубки (показує), спустився на нижні (діти виконують вправу), спочатку повільно (2-3 рази), потім став стрибати швиденько до самої стелі.

Ігрова вправа за змістом прочитаної казки «Про Язичка».

Вихователь: дітки, а тепер давайте самостійно повторимо, як робить наш Язичок. Пострибав, пострибав, кінчиком погладив стелю (показує, діти повторюють), вийшов на вулицю і сів на ганочок (широкий кінчик язика

лежить на нижній губі). Сумно сидіти одному. Подивився Язичок праворуч, ліворуч, чи не гуляє хто на вуличці. Почав бігати навколо будиночка

та шукати друзів. (Робить колові рухи). Знайшов, зрадів, застрибав, зацмокав від радощів. (Спинка язика торкається піднебіння). Нагулявся Язичок і пішов додому. Зачинив усі дверці. Дверці складаються з двох половинок: верхня і нижня губа, верхні і нижні зуби.

Діти, про що ми сьогодні говорили?

- Як називається будиночок Язичка?
- Що ще допомагає нам вимовляти різні звуки?
- А де живе Голосок?
- Діти, ви сьогодні були уважними, добре працювали на занятті. На цьому занятті закінчено. До побачення!

Тема: «На гостинах у героїв казок» (фронтальне).

Дидактична гра: «Завітаєм на гостини».

Мета: Виховувати інтонаційну виразність мовлення.

Хід гри: Вихователь розповідає складену ним казку:

«Жили-були собі дід та баба. І мали вони двох доньок, одна була завжди весела, а інша завжди сумна. Коли доньки виконували роботу постійно промовляли такі слова (вихователь віняє інтонацію то сумну то на радісну) – я донечка красунечка маю довгу косу всім чим можу поможу. Діти дайте ж відгадаємо яка з доньок промовила ці слова. Вихователь просить дітей відгадати як прозвучали слова радісно чи сумно.

Ігрова вправа «Давай голосніше».

Вихователь: діти, а тепер самостійно повторимо слова та кожен раз з різною силою звуку.

- я донечка красунечка маю довгу косу всім чим можу поможу.(пошепки)
- я донечка красунечка маю довгу косу всім чим можу поможу.

(середня сила голосу)

- я донечка красунечка маю довгу косу всім чим можу поможу.(голосно).

- Діти ви промови фразу три раз з різними інтонаціями, яка вам сподобалась найбільше.

Ігрова вправа «Біжить Зайчик...»

Біжить зайчик дорогою Та й скаче,

Затуляється лапками Та й плаче:

«Усі ж бо я городи обійшов.

Ніде ж бо я капусти не знайшов».

(Завдання *ігрової вправи* полягає у тому, що дитина промовляє забавлянку двічі, імітуючи відповідні дії. Потім пропонує дітям розіграти її.)

– Ось бачите, чому Зайчик-Плаксунчик так голосно плакав. Діти, давайте дізнаємося, чи допомогли дівчатка зайчику заспокоїтися. (Знову розповідає казку):

Занепокоїлася Всезнайко, що Плаксунчику так сумно і вирішили вони з Ясочкою-Незнайкою допомогти йому. Пішли дівчатка з Плаксунчиком шукати капустку. Довго ходили, раптом бачать: посеред лісової галявини стоїть чарівний палац, підійшли вони до нього. Щойно доторкнулися до дзвіночка, як-от двері самі й відчинилися. Зайшли дівчатка з Плаксунчиком до палацу й бачать: багато хлопчиків і кожний з них займається своєю справою. Помітив один хлопчик гостей і підійшов до них. Вседізнайка представила Ясочку-Незнайку та Зайчика-Плаксунчика і попросила допомогти їм утішити зайчика. «Так, – сказав хлопчик, – йому допоможе мій брат. Познайомтеся, це Утішайко. Він знає дуже багато утішок, знає, як утішити маленьких діточок, тому ми і назвали його Утішайко. Він охоче поділиться з вами, щоб наступного разу ви змогли утішити свого Плаксунчика. Ось послухайте. Завдання проводиться у парах.

Зайчику-Плаксунчику, не плач, Спечу тобі калач, Медом помажу, усім покажу, А тобі дам!

(Промовляє *завдання* два-три рази.)

– Давайте, діти, і ми вивчимо цю утішку. (Діти заучують текст утішки)

Наприкінці заняття вихователь запитує у дітей, якою забавлянкою чи

утішкою вони будуть забавляти та утішати своїх маленьких друзів? (Діти розповідають.) Надалі ці твори вивчають з дітьми на групових та індивідуальних заняттях.

Тема: «Пригоди у лісі».

Форма проведення: групова.

Мета: ознайомити дітей із фольклорними жанрами: скоромовкою, лічилкою, стимулювати промовляння їх; удосконалювати звукову культуру мовлення.

Матеріал: скоромовка «Лис у лісі заховався», лічилка «Йшла зозуля мимо саду».

Словник: скоромовка, лічилка.

Хід заняття: вихователь: «Діти, сьогодні я розповім вам про пригоду, яка сталася з казковими героями: Ясочкою-Незнайкою та Вседізнайкою».

Вирішили якось дівчатка піти до своїх знайомих друзів. Ідуть вони лісом і чують: хтось сперечається. Підійшли ближче і впізнали Зайчика-Плаксунчика і хлопчика з чарівного палацу. Вседізнайка підійшла, привіталася і запитала: «Хлопчику, як тебе звати?» «Мене звати Швидкомовко», – швидко відповів хлопчик. «А чому ви сперечаєтесь?» – запитала допитлива Вседізнайка. Швидкомовко відповів, що він і Плаксунчик знають цікаві скоромовки, але не можуть вирішити, хто перший почне їх говорити. Раптом збоку тріснула гілка. Всі злякано подивились у той бік. «Хто це може бути?» – запитала допитлива Вседізнайка. Чекати довелося недовго: із-за дерева вийшов ще один хлопчик з чарівного палацу. «Доброго дня! Мене звати Лічилко. Ворона-каркарона принесла мені звістку, що мій найменший брат і Зайчик-Плаксунчик сперечаються. Я вам зможу допомогти. Я знаю багато лічилок, ось чому мене і назвали Лічилком. За допомогою лічилок можна визначити, хто перший почне гру або прочитає віршик. Послухайте:

Йшла зозуля мимо саду, Наступила на розсаду.

І сказала: ку-ку-мак, Вибирай один кулак! (Лічилку промовляє тричі.)

Завдання ігрової вправи: вихователь пропонує дітям вивчити лічилку.
(Діти заучують текст.)

«Ось ми і визначили, хто перший розкаже скоромовку. Починай, Швидкомовко». Швидкомовко поміркував і промовив таку скоромовку: Лис у лісі заховався, лис лиса схопив. «Дівчатка, чи знаєте ви, чому її називають скоромовкою?» – запитав Лічилко. «Ні», – разом відповіли дівчатка. «Вона зветься так тому, що її потрібно промовляти дуже швидко, ось так» (показує як). Коли дівчатка поверталися додому, вони були радісні, бо вивчили напам'ять скоромовку.

Вихователь пропонує дітям також вивчити нову скоромовку. (Діти заучують її.)

При заучуванні таких скоромовок дітей поділяють на дві групи.

Вони по черзі промовляють слова. Наприклад:

Перша група:

Де, вороно-каркароно, ти була? Що, вороно-каркароно, принесла? Друга

група:

Покружляла, покружляла я вгорі. Горобців порозганяла у дворі.

Стріла півня – розбишаку-пісняка, І чкурнула, дременула із двора.

Окремі скоромовки під час заучування можна інсценувати для кращого запам'ятовування тексту. У такий спосіб можна заучувати скоромовки з книжки Л. Пшеничної «Жадібний Євгенко». Обирається Євгенко, слова від автора промовляє вихователь (потім діти). Дитині дають горіхи і пропонують розділити; три горіхи собі, один – товаришу, а ще купка лежить осторонь. Євгенко горіхи роздає і промовляє:

– Оце – моє, оце – твоє. А це чие? –

– Це теж моє! Дивлюсь, горіхів не стає... Вихователь (або діти):

А у вас такий Євгенко є, Що так горіхи роздає?

Дидактична гра: «Загубилось зайчення».

Мета: удосконалювати звукову культуру мовлення, розвиток мовного слуху.

Обладнання: картинка із зображенням лісу, дві іграшки (заєць і зайченя).
Хід гри: Вихователь показує картинку із зображенням лісу та розповідає історію про маленьке зайчення, яке загубилося. Зайченятко ходить блукає по лісі і кличе : «Мамо!». Вихователь звертає увагу дітей на те, що коли зайченя далеко від нас, його голос чути тихо- тихо, а коли близько – голосніше. Дітки давай подумаємо зайченя знаходиться близько чи далеко (промовляючи за ширмою) «мама» то голосно, то тихо. В кінці гри ведмедик знаходить маму та дякує дітка за допомогу.

Ігрова вправа: « Нумо разом».

Вихователь: дітки давайте разом повторимо з вами останні склади. Сміх на вулиці луна - на-на-на, на-на-на.

Сонце світить на дворі – рі-рі-рі, рі-рі-рі. Нумо гайда всі мерші – ші- ші-ші, ші-ші-ші.

Тема: «Знайомство зі словами» Дидактична гра «Що це?»

Мета: формування правильної артикуляції звуків, знаомлення з словами навколо.

Обладнання: м'яч, машина.

Хід гри: Діти, назвіть голосно, що це? (м'яч, машина) Читання коротеньких віршів-загадок:

Біла свинка Рожева спинка, У неї поросятко

Аж цілий... (десяток)

- Діти, назвіть словами те, що ви бачите навколо себе (Діти називають іграшки (лялька, меблі, посуд, книжка, машина, човен, літак), їх призначення).

Отже, все, що ми бачимо, ми можемо назвати – це слова. Слова поєднуються в речення.

Тема: «Виховання правильного вимови звуку [й]».

Дидактична гра « Ай та ой».

Мета: Закріплювати навички правильно вимовляти і розрізняти звук [й].
Відпрацьовувати вміння утримувати артикуляції звуку [й]:

Матеріал: Картинки: папуга, вулик, сайка, майка, лійка, зайчик, йод, Незнайко. Дзеркала на кожную дитину.

Хід гри. Вихователь вносить великого ведмедя. «Діти, який великий ведмідь

- ой, ой, ой!» (Діти повторюють). «Які у ведмедя брудні лапи - ай, ай, ай!»

(Діти повторюють). Який другий звук в словах: ай, ой? (Який однаковий звук ув словах: ай, ой?) Вимовити звук й, подивившись у дзеркало. Що роблять губи, зуби, язик, коли ми вимовляємо звук [й]? Як виходить повітря, коли вимовляємо звук ї? Є голосок в шийці, коли ми вимовляємо звук [й]?

Тема: «Виховання правильної вимови звуку [л]»

Мета: Закріпити навички правильно вимовляти і розрізняти звук [л].
Стежити за правильним положенням органів артикуляції:

Матеріал: Картинка індики дзеркала на кожную дитину. Хід гри: Казка «Веселого язичка».

Одного разу Язичок сидів вдома. Відкрив він свій будиночок і став дивитися в двір. На дворі важливо гуляв великий індик, а Вова його дратував. Він махав перед індиком червоним прапорцем. Раптом індик надувся і сердито заклекотів: «бл-бл-бл» (вихователь показує дії індики: надуваючи щоки, швидко робить відповідні рухи з включенням голосу), Вова злякався індики і втік.

Спробуйте разом зі мною так зробити. Артикуляція звуку.

«Я теж спробую заспівати пісеньку індики» - сказав Язичок. Він надув щоки, забігав взад-вперед і заклекотить, як індик: «бл-бл-бл».

Потім Язичок перестав бігати, надув щоки, міцно притиснув широкий

хвостик до верхньої дверці і дзвінко заспівав: «л-л-л». Ця пісенька схожа на пісеньку індика, сказав Язичок, Така пісенька чується в мові людей, Вона звучить твердо.

Заспіваємо разом «л-л-л» і подивимося в дзеркало, що роблять губи. Зуби, язичок, коли ми вимовляємо звук л. Як проходить повітря, коли вимовляємо звук л? Є в шийці голосок, коли вимовляємо звук [л]? Закріплення вимови звука [л] в іграх «Пароплав» і «Літак летить».

Звук [л] буває: приголосний, дзвінкий. Чому звук л приголосний? (Тому що повітря не проходить вільно, зустрічає перешкоду язичок). Чому звук л дзвінкий? (тому що в шийці є голосок).

Дидактична гра «Піймай звук».

Мета: удосконалювати звукову культуру мовлення, розвиток мовного слуху, знайомити з звуком [л].

Хід гри: Грюкнути в долоні на звук л. Виділення звуку [л] серед звуків. Р, н, л, р, л, л, й і т. д.

Дидактична гра «Що я бачив?»

Мета: удосконалювати звукову культуру мовлення, розвиток мовного слуху, знайомити з звуком [л]. Виховувати уважність, спостережливість.

Хід гри: На числову драбинку вихователь ставить 4-5 картинок (лампа, ластівка, конвалія, дзига). Викликаний дитина дивиться і каже в якому порядку стоять картинки, повертається обличчям до дітей і каже: «Я бачив лампу, ластівку, конвалія, дзигу. Діти перевіряють, чи правильно він назвав. Потім педагог викликає іншої дитини і змінює порядок картинок. Можна поступово замінювати одні картинки іншими.

Тема: «Виховання правильної вимови звука [ж]» Дидактична гра «Вслід за звуком [ж]»

Мета: Закріпити правильну вимову звук [ж] в складах, словах. Відпрацювати правильне положення органів артикуляції для правильної вимови звуку [ж].

Матеріал: Дзеркала на кожну дитину. Картинки: жаба, жакет, жасмин, піжама, ежата, ведмежа, жук, ожина, дощ, жолудь, лижі, ножі, одяг.

Хід гри: Вихователь читає слова, а діти повинні плеснути у долоні, почувши звук [ж] лижі, їжаки, ведмежата, одяг, піжама, жук, сиджу

Ігрова вправа «Вулик».

Форма проведення: групова.

Діти - бджоли дзижчать спочатку голосно, а потім затихають, вимовляти звук ж перед дзеркалом.

Артикуляція звуку. Що роблять губи, зуби, язик, коли вимовляємо звук ж? Як проходить повітряний струмінь? (Повітря не проходить вільно, зустрічає перешкоду - зуби, язик) - означає приголосний звук.

Дзвінкий чи глухий цей звук? (Дзвінкий тому, що в шийці працює моторчик). І цей звук завжди твердий.

Який звук ж? (приголосний, дзвінкий, твердий).

Тема: «Виховання правильної вимови звука [ч]» Дидактична гра «Потяг».

Мета: Закріпити правильну вимову звука [ч] в складах, словах, у фразі. Стежити за правильним положенням органів артикуляції: якщо у дитини звук ч не виходить, треба при описаному вище положення органів артикуляції говорити разом тш, все прискорюючи темп, поки не вийде хороший звук [ч]. Хід гри: Діти сідають у вагони (на стільці, поставлені один за одним).

Вибирається машиніст, який сідає на перший стілець. Він дає сигнал відходу поїзда: «У-у-у...». Поїзд поїхав. Діти, роблячи рухи руками, вимовляють «ч-ч-ч...». За сигналом вихователя «зупинка» поїзд зупиняється і діти замовкають. Потім вибирається новий машиніст і гра продовжується.

Дидактична гра «Піймай звук».

Мета: Закріпити правильну вимову звука [ч] в складах, словах, у фразі

Хід гри: Вихователь читає слова, а діти повинні плеснути у долоні,

почувши звук [ч]: ситець, чаша, гречка, піч, ніч, бузок, тепер, щека, черв'як, терпіти, мрія, просити, прощати, диво.

Дидактична гра «Чудова скринька».

Цей сундучок не простий, чудовий, тому що в ньому багато лежить цікавого. Кожен може дізнатися, що в ній лежить, тільки треба сказати такі слова: «скринька, скринька, відкрий свій бік. Діти по черзі виймають зі скриньки картинки і називають їх.

Тему: «Виховання правильної вимови звуку [щ]» Дидактична гра «Хто наглядач?»

Мета: Закріплення правильної вимови звуку ізольовано, в складах, словах, у фразі. Стежити за правильним положенням органів артикуляції:

Матеріал: Дзеркала на кожну дитину.

Хід гри: Артикуляція: запропонувати дітям вимовити звук [щ] і подивитися в дзеркало. Що роблять губи, зуби, язик, коли вимовляємо звук [щ]? Як проходить повітря, коли вимовляємо звук [щ]? Є голосок у шийці? Який звук [щ] (приголосний або голосний)? Звук [щ] приголосний тому, що повітря не проходить вільно, зустрічає перешкоду зуби і язик. Чому звук [щ] приголосний? Звук [щ] дзвінкий чи глухий? Звук [щ] глухий тому, що в шийці немає голоска.

Дидактична гра «Розвідники».

Мета: Закріплення правильної вимови звуку ізольовано, в складах, словах, фразі. Стежити за правильним положенням органів артикуляції.

Хід гри: Вихователь ховає картинки: щітку, тріску, цуценя, ящик, кліщі в різних місцях кімнати. Для пошуків виділяють групу «Розвідників», кожен повинен принести знайдений предмет і назвати його. Коли розвідник принесе предмет і назве предмет, можна повторити з дітьми назва предмета хором. А потім попросити повторити тим дітям, яким треба закріпити цей звук у мові.

Ігрова вправа «Чого не стало?» На дошці вивішуються по чотири картинки зі звуком [щ]. З'являється гном і прибирає картинку. Діти закривають очі.

Дитина повинна назвати прибрану картинку і назвати, де знаходиться цей звук у цьому слові.

Підсумок заняття. Який звук ми вчилися сьогодні правильно вимовляти? Назви слова, в яких звук [щ] на початку, в середині, в кінці слова

Тема: «Виховання вимови звука [р]».

Дидактична гра «Мотоцикліст».

Мета: Закріпити навички правильно вимовляти і розрізняти звук [р]. Стежити за правильним положенням органів артикуляції. Розвивати пам'ять, увагу,

мислення, фонематичний слух.

Хід гри: Діти сідають на мотоцикли (на стільці, поставлені один за одним). Діти, роблячи рухи руками, вимовляють «р-р-р...». За сигналом вихователя «зупинка» і діти замовкають. Потім і гра продовжується